

**Мукачівський державний університет
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методики початкової освіти**

**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ
РІДНОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ (МЕТОДИЧНІ
РЕКОМЕНДАЦІЇ)**

з дисципліни

«Методика навчання української мови»

для студентів

денної та заочної форм навчання

напряму підготовки «Початкова освіта»

6.010102 «Початкова освіта»

Мукачеве, 2016

ББК

УДК:372.881.116.12

Розвиток зв'язного мовлення на уроках рідної мови в початковій школі (методичні рекомендації) з дисципліни «Методика навчання української мови» для студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки «Початкова освіта» / Укладач: Хома О.М.– Мукачеве: МДУ, 2016. – 54с.(2,8арк.).

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою Мукачівського державного університету,
протокол № __ від «__» _____ 2016р.

Обговорено і схвалено на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти, протокол № __ від «__» _____ 2016р.

Укладач: Хома О.М, канд.пед.н, доц.
Мукачівський державний університет

Відповідальний за випуск: Товканець Г.В., зав.кафедри теорії та методики початкової освіти, доктор педагогічних наук, професор,
Мукачівський державний університет

Рецензент: Горват М.В.канд.пед.н., ст..вик.

У посібнику розкрито методи і прийоми розвитку мовлення на уроках рідної мови в початковій школі. Схарактеризовано види вправ, подано методичні рекомендації до їх проведення. Особлива увага звертається на методику проведення переказів, пропонуються фрагменти та плани-конспекти уроків. Призначено студентам для підготовки до лекційних, практичних занять.

Хома О.М.
© МДУ

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ	4
1.1. Психолого-педагогічні основи методики розвитку мовлення	4
1.2. Програмові вимоги до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів	7
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ВПРАВАМИ З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ	10
2.1. Етапи та методи розвитку мовлення	10
2.2. Вправи з розвитку мовлення, методика роботи над ними	15
2.3. Методичні рекомендації до змісту роботи з розвитку мовлення	22
2.4. Переказ як вправа з розвитку мовлення, методика проведення	33
2.5. Види письмового переказу, рекомендації до їх проведення	37
ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	43
ДОДАТКИ	45

ПЕРЕДМОВА

Метою початкової мовної освіти є формування комунікативної компетентності молодших школярів, що проявляється у здатності успішно реалізувати всі види мовленнєвої діяльності в процесі спілкування. Вагома роль у досягненні цієї мети належить урокам розвитку мовлення. Вони присвячені формуванню в учнів умінь будувати письмові й усні зв'язні висловлювання. Так як у новому Державному стандарті початкової загальної середньої освіти пріоритетну роль надається мовленнєвій змістовій лінії, то змінилися підходи до розвитку зв'язного мовлення учнів початкової школи.

Успішність розвитку мовлення школярів залежить від низки чинників. Першим з них, який впливає на мовленнєвий розвиток учнів, є потреба в спілкуванні, комунікації. Наступним – продумана система вправ, урахуваючи соціокультурну лінію Державного стандарту. Сьогодні є певні суперечності у вмінні учнів початкової школи спілкуватися і вимогами до підготовки молодших школярів. Тому дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення учнів 1-4 класів є актуальним.

Проблема розвитку зв'язного мовлення молодших школярів вивчається багатьма науковцями. М. Вашуленко розкриває структуру і зміст програми з розвитку мовлення, рівні роботи, вправи. Т.Коваль, Н. Деркач, М.Наумчук описують основні напрями з розвитку мовлення. Низка публікацій К. Пономарьової присвячені розкриттю змісту завдань з розвитку мовлення на основі нових підручників з української мови. М.Захарійчук, А.Мовчун пропонують текстоцентричні технології навчання української мови за новими навчальними програмами. Наукові розвідки означених лінгводидактів, психологів(Л.Виготський, І.Зимняя, І.Синиця) лягли в основу методичних рекомендацій щодо методики розвитку мовлення на уроках рідної мови для студентів педагогічних спеціальностей.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ МЕТОДИКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

1.1. Психолого-педагогічні основи методики розвитку мовлення

У словнику-довіднику основних термінів і понять (М.Наумчук) подається визначення терміну «зв'язне мовлення». Розвиток мовлення учнів – процес оволодіння мовленням: засобами мови (фонетикою, лексикою, граматикою, культурою мовлення, стилями) і механізмами мовлення – його сприйняття і висловлення власних думок. Зміст роботи з розвитку мовлення, включає в себе організацію мовленнєвих ситуацій, мовного середовища, словникову роботу, синтаксичні вправи, роботу над текстом (зв'язним висловлюванням).

За словами М.Вашуленка, розвивати мовлення – означає вчити школярів правильно і доцільно, відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів у побудові зв'язних висловлювань. Учений розкриває чинники, від яких залежить успішність розвитку мовлення молодших школярів, серед яких: потреба в спілкуванні, комунікації, створення мовленнєвого середовища, спланована система роботи над розвитком мовлення. На думку психологів, мовлення є сукупністю мовленнєвих дій, кожна з яких має власну проміжну мету, підпорядковану загальній меті спілкування. З цього приводу психологи зазначають, що для того, щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна навчитися швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування; вміти правильно спланувати своє мовлення; відшукувати відповідні засоби для передачі задуманого змісту; вміти забезпечити зворотній зв'язок.

Захарійчук М., Мовчун А., розкриваючи основні засади роботи над підручником з української мови для 3 класу, пріоритетне значення надають розвитку мовлення і пропонують:

- використання текстоцентричних технологій;
- використання комунікативної методики в роботі над текстом;
- тематичний підхід у доборі навчального матеріалу на один урок.

За дослідженнями К.Пономарьової, розвиток мовлення здійснюється за трьома напрямками: робота над словом, словосполученням і реченням, робота над зв'язним текстом. А.Зимульдінова, Г.Філь розкривають методику роботи формування діалогічного мовлення. Вони вказують, що діалогічна форма усного мовлення є найбільш поширеною і провідною його формою. Вона завжди здійснюється як певна діяльність двох осіб: тієї, яка говорить (мовець), і тієї, яка слухає (слухач або реципієнт).

Психологами (Л.Виготський, О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, І. Зимняя) розроблені основні положення особистісно-діяльнісного підходу до навчання. Згідно з особистісно-діяльнісним підходом у центрі навчання перебуває сам школяр, його мотиви, цілі, його неповторна психологічна індивідуальність, тобто учень як особистість. Учитель у контексті такого підходу визначає

навчальну мету уроку й організовує, спрямовує і корегує весь навчальний процес, виходячи з інтересів учня, рівня його знань і умінь. Розглядаючи спілкування як організацію і керування навчальною діяльністю учнів, прихильники особистісно-діяльнісного підходу орієнтують процес навчання на вирішення школярами дослідницьких, комунікативних, пізнавальних завдань, а це вимагає визначення таких видів мовних робіт, що спрямовані на розвиток творчих здібностей учнів.

Розвиток мовлення, формування комунікативної компетенції необхідні для вміння контролювати правильність і доцільність своїх висловлювань та для вільного володіння мовою. А це, в свою чергу, допомагає особистісному розвитку учнів. Саме на уроках розвитку мовлення діти навчаються самостійно визначати стиль тексту, створювати власні усні та письмові висловлювання, будуючи їх з урахуванням мети адресата мовлення. Усе це сприяє соціалізації особистості.

О. Біляєв стверджує, що мовлення розвивається і засвоюється тільки тоді, коли учень здатний розуміти лексичні і граматичні мовні значення і коли він своїми почуттями, мисленням сприймає те явище дійсності, яке відповідає певним одиницям мови. Крім цього, мовлення розвивається і засвоюється, якщо учень набуває здатності відчувати виражальні відтінки мовних одиниць. У такий спосіб в учня розвивається мовне чуття, і він опановує оцінні мовні засоби, як-от: інтонацію, емоційно-експресивне забарвлення тощо. Тобто, щоб оволодіти нормами мовлення, кожний учень повинен запам'ятати традицію поєднання одиниць мови у мовленнєвому потоці, інакше – усвідомити мовленнєві норми.

Розвиток зв'язного мовлення – провідний принцип навчання рідної мови в початкових класах. Він охоплює всі сторони мовленнєвої діяльності учнів. Програмою передбачається набуття учнями елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне та монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями, ситуацією спілкування. Робота над правильною вимовою, чіткістю й виразністю усного мовлення, над збагаченням словника, правильним і точним вживанням слова, над словосполученням та зв'язним висловлюванням, над орфографічно грамотним письмом має стати основою кожного уроку рідної мови.

Робота з розвитку мовлення молодших школярів включає такі напрями:

- удосконалення звуковимови учнів і підвищення їх мовної культури;
- збагачення, уточнення й активізація словникового запасу молодших школярів;
- уміння вживати слова у властивому для них значенні, користуватися виражальними засобами мови залежно від ситуації і мети висловлювання;
- послідовне і логічне викладання думки;
- удосконалення граматичного ладу мовлення учнів;
- оволодіння нормами українського літературного мовлення;
- засвоєння найважливіших етичних правил спілкування.

Вони становлять основу для формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності. Дуже важливо, щоб молодші школярі пізнавали світ у всій його багатогранності, відчували і розуміли пряме та переносне значення слів, їх найтонші відтінки. А коли дитина зрозуміє і відчує красу рідного слова, вона відчує любов до мови. Отже, розвиток зв'язного мовлення – це робота, що проводиться вчителем для того, щоб учні оволоділи мовними нормами, а також висловлювали свої думки в усній і писемній формах, користуючись потрібними мовними засобами у відповідності до мети, змісту та умов спілкування.

Розвиток та удосконалення мовлення школярів потребує щоденної клопіткої роботи над оволодінням основними мовними нормами, в якому головне місце посідає словникова робота. На думку К. Пономарьової, засвоюючи нові слова, учні вчать правильно їх вимовляти, наголошувати, пояснювати значення, удосконалюючи звуковимову, що є складовою частиною мовленнєвого розвитку, мовної культури.

З точки зору психології, мовлення – це конкретне використання мови для висловлення думок, почуттів, настроїв. С. Максименко трактує поняття «мовлення» як психічне явище. Відношення між мовленням і мисленням у психології позначається терміном „єдність”. Ця єдність обумовлена спільною основою їх виникнення і розвитку – суспільною трудовою діяльністю людей. Неспівпадання процесів розвитку мислення з процесом розвитку мовлення показують спостереження за розвитком дитини: засвоюючи в процесі спілкування з дорослими готові мовленнєві форми, слова, звороти, дитина не завжди вкладає в них відповідне їх змісту. Наше мовлення складається із слів, які хоч і можуть стосуватись окремих предметів, завжди мають деякі загальні значення. Отже, слово є поняттям. Наприклад, коли учень засвоює значення слова «книга», то він розуміє під цим словом не тільки одного разу побачену ним книгу, але будь-які книги, які він бачив, читав тощо. Закономірно, що для цього необхідно відволікатись від багатьох індивідуальних особливостей предметів, узагальнити ознаки, за якими багато предметів різної форми, кольору, величини об'єднуються в одну групу, підводяться під одне поняття, виражене словом. Тому мислення в поняттях не може бути безмовленнєвим. Його невід'ємною опорою, засобом формування і вираження служить мовлення.

Психолог І.Синиця зазначає, що важливим компонентом розвитку зв'язного мовлення є уява. Показники розвитку цього психологічного процесу залежать від віку самого учня, від його попередньо набутого життєвого досвіду, який з кожним наступним класом стає досконалішим. Динаміка розвитку уяви при переході з класу в клас показує, що в першому класі у деяких дітей досить розвинена спостережливість, але вона виявляється в умінні помічати окремі зовнішні ознаки при відсутності здатності схоплювати ціле у взаємозв'язку. Дії уяви тут тісно переплетені з уявними, що не відокремлені від них і мають обмежений характер. У другому класі дії уяви відходять від перцептивних лише на дуже незначний крок. Вміння

помічати малопомітне є свідченням досконалої перцептивної дії, а визначити, наскільки важливим це є для пояснення ходу зображених подій, можливо лише за допомогою уявлених і мислительних дій. У 3 - 4 класах дії уяви є значнішими і водночас більш заглибленими у зміст зображеного, зокрема, в смисл виразних рухів.

Перцептивні дії згортаються, поступаючись місцем перед діями уяви. Сприймання і уявлення змісту картини, попередніх і наступних подій не становить для учнів труднощів. На відміну від 1–2 класів, де вводилась одностороння пряма мова, учні 3–4 класів починають використовувати діалог, в якому подають міркування, думки і настрої зображених осіб. Отже, для створення образу потрібні перцептивні, уявлені та мислительні дії. На розвиток зв'язного мовлення впливає пам'ять, відіграючи значну роль при побудові зв'язного висловлювання (усного чи писемного). Першим компонентом довгочасної пам'яті є наявний запас слів і граматичних моделей, другим – запас уявлень і понять, набутих у різні моменти життя. Крім довгочасної пам'яті, у процесі мовлення важлива роль належить оперативній пам'яті. Вона діє декілька секунд: відбирає із довгочасної пам'яті синтаксичні схеми і включає в неї слова. Сутність оперативної пам'яті зводиться до двох функцій: утримання двох написаних чи сказаних слів під час побудови речення; випередження двох сусідніх синтаксично пов'язаних слів, і так у ланцюгу всього речення та тексту.

Таким чином, складні специфічні зв'язки між мовою, мисленням, уявою та пам'яттю вказують на доцільність розкриття кожного з них під час навчання у початковій школі. Звідси, необхідними умовами для їх розвитку є збагачення словника, оволодіння граматиною мови, а також її фонетичними і фразеологічними засобами.

1.2. Програмові вимоги до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів

У Державному стандарті початкової загальної освіти, у навчальній програмі визначається зміст роботи з розвитку мовлення. Конкретизуємо його.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти українська мова в початкових класах вивчається за змістовими лініями: мовною, мовленнєвою, соціокультурною і діяльнісною. Основною є мовленнєва лінія, яка передбачає формування і розвиток умінь з чотирьох видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання і письма.

Аудіювання передбачає уміти уважно слухати і розуміти текст, запам'ятовувати з одного прослуховування його фактичний зміст, послідовність подій, визначати основну думку висловлювання.

Говоріння – уміти будувати діалог з урахуванням ситуації та учасників спілкування, дотримуватися норм етикету; переказувати прослухані або прочитані тексти; створювати монологічні висловлювання комунікативного характеру.

Читання – уміти правильно та з розумінням читати тексти, які відповідають віковим можливостям учнів початкових класів.

Письмо – уміти будувати письмові перекази і твори з уживанням виражальних мовних засобів, висловленням власної думки, свого ставлення до того, про що йдеться в переказі або творі, дотримання каліграфічних вимог і правописних норм у межах вивченого матеріалу.

Мовна та соціокультурна лінії підпорядковані мовленнєвому розвитку учнів і забезпечують відповідний обсяг знань з мови та вмінь їх застосовувати в мовленнєвій практиці, а також уявлення про соціальну структуру суспільства, його національну специфіку, особливості соціальних ролей, які людина виконує в різних життєвих ситуаціях. Змістове наповнення кожної лінії представлено в базовій навчальній програмі з української мови для 1-4 класів

Діяльнісна лінія передбачає формування вмінь організувати свою навчальну діяльність; самостійно користуватися підручником, довідковою літературою; виконувати мисленнєві операції: спостерігати, аналізувати мовні явища, порівнювати, узагальнювати, виділяти головне, робити висновки; висловлювати і доводити власну думку; переносити знання та способи діяльності в нову ситуацію; проводити перевірку та самоперевірку усних висловлювань і письмових робіт, оцінювати результати навчання.

Основні завдання і напрями роботи з розвитку мовлення молодших школярів викладено в програмному розділі «Мовленнєва діяльність», який є структурною частиною програми для кожного з початкових класів. Розділ складається з чотирьох підрозділів. У кожному з них визначено зміст навчального матеріалу, а також державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

У підрозділі «Слухання – розуміння усного мовлення» визначено зміст роботи з аудіювання, тобто слухання, сприймання і розуміння усного мовлення та знання, вміння й навички з цього виду мовленнєвої діяльності, яких мають набути учні 1,2,3 і 4 класів.

Підрозділ «Говоріння» присвячений розвитку усного діалогічного і монологічного мовлення, а саме: формуванню вмінь керувати своїм голосом, спілкуватися в діалогічній формі, дотримуватися правил мовленнєвого етикету, переказувати прочитаний чи прослуханий текст, складати власні усні висловлювання на доступну для кожної вікової групи тему.

До підрозділу «Читання» включено навчальний матеріал, спрямований на вдосконалення навички читання як виду мовленнєвої діяльності, зокрема: вимовляння слів відповідно до орфоепічних норм; правильне інтонуювання речень, різних за структурою і метою висловлювання; змістовий поділ речень за допомогою пауз, мелодики тощо.

Метою підрозділу «Письмо» є формування в молодших школярів умінь записувати свої думки, враження, тобто будувати писемні зв'язні висловлювання: перекази, розповіді, описи, міркування.

У навчальній програмі з української мови 1-4 класів для загальноосвітніх навчальних закладів вказано, що важливе місце в системі роботи над розвитком мовленнєвої діяльності учнів відводиться окремим урокам розвитку усного і писемного зв'язного мовлення, які рекомендується проводити не рідше як один раз на два тижні: у 2-4 класах це окремий урок (17 год на рік), а в 1 класі – фрагмент уроку протягом 15-20 хвилин. Основна мета цих уроків у 1 класі – ознайомлення учнів з тематичними групами слів («Навчальне приладдя», «Явища природи», «Ввічливі слова» і т.ін.); збагачення їхнього лексичного запасу словами – назвами предметів, ознак, дій; формування уміння будувати з вивченими словами словосполучення і речення, пов'язувати 2-3 речення у зв'язну розповідь. У першому класі зв'язні висловлювання будуються усно. Важливо, щоб теми для них були цікавими дітям, торкалися подій з їхнього повсякденного життя. Уже з першого року навчання слід спонукати учнів до висловлювання власних думок, своїх оцінних суджень, висновків, порад тощо.

Уроки розвитку зв'язного мовлення в 2 класі присвячуються ознайомленню школярів із виражальними засобами мови: порівняннями, епітетами, метафорами (без уживання термінів). Учні повинні навчитися правильно їх розуміти і доречно вживати у своєму мовленні. У другокласників також формуються вміння редагувати деформовані речення і тексти, будувати розповіді, описи за малюнком і запитаннями, серією малюнків, даним початком, опорними словами. Творчі роботи, як правило, виконуються усно. Однак, починаючи з II семестру, учням слід пропонувати самостійно записувати в зошити невеликі за обсягом висловлювання (3-4 речення).

У 3 класі на всіх уроках розвитку зв'язного мовлення в учнів формуються вміння будувати письмові висловлювання. А саме: перекази текстів, розповіді, описи, міркування з використанням певних допоміжних матеріалів – запитань, опорних слів, даного початку, плану тощо. Перед виконанням кожної письмової творчої роботи обов'язковим має бути підготовчий етап уроку. Він передбачає лексичну роботу (тлумачення значення окремих слів, добір синонімів, виражальних засобів мови, образних слів і словосполучень і т. ін.); складання плану майбутнього переказу чи твору; іншу підготовчу роботу (повторення правил пунктуації, правопису окремих слів, структури тексту тощо). Під час добору тематики текстів для переказів і учнівських творів необхідно враховувати інтереси дітей, практичне спрямування та виховне значення текстів. Важливо навчити третьокласників письмово висловлювати своє ставлення до того, про що вони пишуть.

Робота на уроках розвитку мовлення в 4 класі передбачає формування в учнів умінь писати твори на основі своїх спостережень, вражень від екскурсії, з обґрунтуванням власної думки, аргументацією свого вибору, власною оцінкою героїв прочитаного тексту чи переглянутого фільму і т.п. Значна частина уроків розвитку мовлення відводиться на формування умінь

писати докладний переказ тексту, можливе також ознайомлення з іншими видами переказів: стислим, вибіркоким, творчим. Складання плану і написання творчої роботи кожний учень здійснює самостійно. Колективно клас працює лише на підготовчому етапі уроку. Індивідуальна допомога вчителя у вигляді консультації, додаткової інструкції, поради можлива окремих учням, які цього потребують.

Державному стандарту і навчальній програмі з української мови відповідають нові підручники з української мови. Для розвитку зв'язного мовлення підручник пропонує тексти, сюжетні матеріали. Крім того, авторами пропонується тематика уроків розвитку мовлення (опис предмета за малюнком, розповідь за змістом та інші).

Таким чином, навчальна програма і підручники пропонують систему роботи з розвитку мовлення.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА РОБОТИ НАД ВПРАВАМИ З РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ

2.1. Етапи та методи розвитку мовлення

Етапи та методи розвитку мовлення розкриті М. Вашуленко, М. Коченгіною та іншими лінгводидактами.

За М.Коченгіною у методиці викладання рідної мови під зв'язним мовленням розуміється монологічне мовлення, точніше процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань. Результатом такої діяльності стає текст, тобто сукупність взаємопов'язаних самостійних речень, об'єднаних спільним предметом (темою) й головною думкою висловлювання за допомогою мовних (лексичних, граматичних та інтонаційних) засобів. У методиці мови ці два поняття — «зв'язне висловлювання» і «текст» – стоять поряд.

Одиницями зв'язного мовлення в умовах класичного початкового навчання є: розгорнуті відповіді учнів на запитання вчителя, декламування вивчених напам'ять художніх текстів, записи на основі спостережень, різноманітні усні й письмові перекази та твори, імпрровізації за змістом творів художньої літератури, інсценізація оповідань і казок, словесне малювання, уявна екранізація прочитаних або власних творів, відзиви про прочитані книжки, листи та ін. У деяких випадках до зв'язного мовлення належать окреме речення, і навіть окреме слово, якщо вони відповідають вимогам закінченості та цілісності (М. Львов).

У сучасній початковій школі передбачено навчання таких одиниць зв'язного мовлення: переказ готових текстів і побудова своїх висловлювань на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів; розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки із повсякденного життя школярів. Незважаючи на різноманітність зв'язних висловлювань, в основі кожного з них лежать однакові мовленнєві дії, які зумовлюють побудову будь-якого тексту. Дослідники (С.Дорошенко, В.Горецький,

О.Мельничайко, Т.Рамзаєва, О.Сосновська та ін.) розглядають таку послідовність реалізації мовленнєвих дій:

1. Докомунікативний етап підготовки повідомлення:

- мовленнєва ситуація – життєві обставини (природні або штучно створені), які викликають неусвідомлену потребу висловитися;
- мотивація – усвідомлення мети висловлювання;
- мовленнєва інтенція (підготовчі дії): вибір адресата мовлення – мовець повинен розуміти, для кого призначене висловлювання; попереднє продумування стильового оформлення висловлювання;
- внутрішній план висловлювання, який визначає його зміст – учень повинен чітко уявляти, про що він хоче розповісти і яким способом він викладатиме свої думки, тобто повинен уявити собі хід усієї думки (зробити випереджувальний синтез усього тексту);
- семантико-граматичне структурування висловлювання (добір слів; визначення порядку слів у висловлюванні; граматичне узгодження слів).

2. Комунікативний етап:

- матеріалізація висловлювання, тобто кодовий перехід на акустичний (усне мовлення) або графічний (писемне мовлення) код;
- сприйняття висловлювання співрозмовником;
- зворотний зв'язок.

Отже, метою навчання зв'язного мовлення є формування в учнів умінь свідомо й правильно будувати усні та письмові висловлювання, що передбачає формування вміннь сприймати текст, відтворювати його та створювати власне висловлювання. Для тексту необхідна єдність трьох сторін – змісту, структури й мовленнєвого оформлення. Вчені (С.Дорошенко, В.Горецький, О.Мельничайко, Т.Рамзаєва, О.Сосновська, М.Стельмахович та ін.) називають такі характерні ознаки тексту: 1) внутрішня логічна зв'язність і точність; 2) смислова та структурна цілісність; 3) тематична закінченість; 4) чітка ясність для широкого кола слухачів; 5) комунікативна доцільність; 6) підпорядкованість нормам мови.

Виходячи з цих ознак, розглядають комплекс відповідних мовленнєвих умінь для навчання зв'язного мовлення:

- уміння інформаційно-змістовного характеру (уміння добирати інформаційний і фактичний матеріал для майбутнього висловлювання, визначити і розкрити тему та головну думку тексту тощо);
- структурно-композиційні вміння (уміння бачити й відрізнити частини тексту, скласти план і будувати частини тексту, зв'язно й послідовно викладати зміст тексту);
- уміння використовувати різноманітні мовні засоби (уміння вільно та правильно користуватися лексичними, граматичними й стилістичними засобами);
- уміння вдосконалювати текст (уміння знаходити помилки й недоліки та усувати їх).

Означені мовленнєві вміння реалізуються через систему методів та прийомів, зумовлених психологічними засадами формування й розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів.

1. Мовлення формується та розвивається в процесі спілкування, в основі породження будь-якого висловлювання лежить мотив. На початок шкільного навчання в більшості учнів немає потреби у писемному мовленні, тому необхідною умовою успішного розвитку останнього є формування у школярів позитивної мотивації його засвоєння (Л.Виготський, А.Маркова, Г.Михайловська та ін.).

Будуючи усне чи письмове зв'язне висловлювання, дитина спирається на наявний у неї лексичний запас і запас синтаксичних конструкцій. Це матеріал довготривалої пам'яті. Другий компонент довгочасної пам'яті - запас уявлень і понять, набутих у різні моменти життя. Крім довготривалої пам'яті, у процесі мовлення важлива роль належить оперативній пам'яті, яка вибирає із довготривалої пам'яті синтаксичну модель і вставляє в неї слова. Зрозуміло, що однією з найважливіших умов розвитку зв'язного мовленнєве збагачення запасу мовних засобів. Особлива роль у цьому належить реченню. Якщо слова у процесі мовлення відтворюються, то речення щоразу створюється заново. Тому так важливо навчати учнів будувати речення різноманітних граматичних конструкцій.

У методиці розвитку зв'язного мовлення найбільш поширеною є така система методів розвитку зв'язного мовлення: імітаційний, конструктивний, творчий, комунікативний.

Імітаційний метод (метод навчання за зразками) передбачає аналіз текстів-зразків, побудову власних висловлювань і текстів за аналогією, пошукову діяльність (вибір мовних одиниць), побудову моделей текстів-зразків, конструювання власних текстів за цими моделями, близькі до тексту усні та письмові перекази з творчим доповненням чи без, інсценування, драматизацію, літературну творчість.

До прийомів імітаційного методу належать: добір заголовків до частин тексту, усі види усних і письмових переказів, складання речень або компонентів тексту відповідно до якогось певного типу тексту, письмові твори за аналогією до прочитаних творів, переклади, відгуки про прочитані книги, ділові папери.

Конструктивний метод (конструювання або переконструювання тексту). До прийомів конструктивного методу належать логічні прийоми та вправи (побудова роздумів, доказів, виправлення логічних помилок і помилок у послідовності викладення думок тощо); прийоми та вправи, в основу яких покладено теорію тексту (складання текстів різних видів, редагування власних текстів тощо).

Методисти заховують до цього методу також і прийоми та вправи, які виконують підготовчу функцію у процесі навчання зв'язного мовлення (словникова робота, робота зі словосполученням, робота з реченням). До вправ конструктивного методу рекомендуємо наступні:.

1. Розподіл тексту на складові частини.

Наприклад. Списати текст, розподіляючи його на абзаци.

2. Зміна мовного матеріалу (учні вносять певні зміни, що стосуються форми чи структури мовних одиниць, їх семантики). Різновиди цієї вправи:

- доповнення тексту необхідними компонентами, які б завершили його структурну організацію.

Наприклад. Прочитати основну частину тексту. Придумати зачин і кінцівку тексту;

- розширення зв'язних висловлювань з метою збільшення його інформативної місткості.

Наприклад. Написати творчий переказ тексту (із творчим доповненням);

- скорочення висловлювання чи окремих його компонентів.

Наприклад. Написати стислий переказ;

- заміна одних мовних або мовленнєвих елементів іншими.

Наприклад. Прочитати. Так чи не так? Як правильно?

У зоопарку

У неділю я разом з бабусею ходила до зоопарку. *Так чи не так?* Як там було цікаво! *Так чи не так?* Спочатку ми дивилися слона. *Так чи не так?* Він плавав клітки, в якій гралися маленькі ведмежата. *Так чи не так?* Вони весело стрибали з гілки і пірнав у великому басейні. *Так чи не так?* Потім ми підійшли до просторої на гілку. *Так чи не так?* Я пригостила малюків смачною морквою та капустою. *Так чи не так?* У невеличкому ставку плавали лебеді, дикі качки, гави та крокодили. *Так чи не так?* У клітці поруч ревіли мавпи. *Так чи не так?* Які вони сильні та могутні! Справжні царі звірів! *Так чи не так?* Мені дуже сподобалось у зоопарку.

- перебудова елементів (одиниць) висловлювання. *Наприклад.* Як треба поставити абзаци, щоб вийшла зв'язна розповідь?

Чудесні пташки

Зацвіли садки. Дуже рясно цвіли яблуні і біля бабусиної хатинки. Шпаки поклювали на них усі кубельця гусені. Яблуні щовесни рясно цвіли ніжним цвітом, та яблук на них родило мало, бо листя об'їдала гусінь. А старенька бабуся не мала сил пооббирати кубельця. Петрик жив зі своїми батьками на околиці села. Якраз навпроти їхнього будинку стояла невеличка хатиночка. У тій хатиночці жила старенька бабуся. Біля її хати росли дві яблуні. А восени на бабусиних яблунях вродило багато яблук. Петрик зробив шпаківню і повісив на каштані. Настала весна. Прилетіли шпаки й оселилися у Петриковій шпаківні.

3. Побудова висловлювань або їх елементів.

4. Відтворення деформованого тексту.

Наприклад. Прочитати. Чи може таке бути насправді? Списати текст, позначаючи межі речень правильно.

Осінь у лісі заклопотано стрибає між гілками дерев. Білка тихенько шарудить у траві. їжак скоро зарийється у мул і засне до весни. Жабка збирається

відлітати у теплі краї. Зозуля блукає лісом, відшукує гриби. Ведмідь думає, чи може таке бути насправді.

5. Навчальне редагування.

Наприклад. Прочитати текст.

Знайти в тексті речення, яке не відповідає темі тексту.

Як їжак до зими готується

Їжачок лягає на землю та качається. А листя нанизується на його гострі голки. Отак назбирає він листя та й несе до своєї домівки. Улітку їжачок полює на комах, мишей. У нірці він скине листя на купу, трохи спочине й знову береться до роботи. Бо любить їжачок у теплій постелі зимувати.

За М. Сингаївським

Наприклад. Прочитати текст. Визначити, які в ньому є недоліки. Списати текст, уникаючи повторів слів.

Жирафи

Жирафи — найвищі тварини в світі. У жирафі довга шия, тому жирафи легко дістають листя на високих деревах. Живуть жирафи тільки в Африці. У себе вдома жирафи мандрують по рівнинах у пошуках їжі.

Слова для допомоги: *у них, вони, ці тварини, ці велетні.*

6. Навчальний переклад.

Творчий метод (більшість вправ цього методу виконується без зразка та без конструктивних завдань). До творчих вправ методисти відносять усні та письмові твори, імпровізацію, літературну творчість, драматизацію, творчі перекази, словесне малювання.

Комунікативний метод (надає перевагу природним мовленнєвим ситуаціям або близьким до природних, створеним штучно). Прийоми комунікативного методу: створення мовленнєвих ситуацій або добір їх з життя, рольові ігри, екскурсії, походи, картини живопису, спеціально організовані спостереження, різноманітні види діяльності, які спонукають до висловлювання, вигадкування казкових сюжетів. Вправами цього методу є відгуки про прочитане, листи, записки із вітанням, вибаченням, оголошення.

Науковці вважають, що даний метод припускає систему умінь учнів, які реалізуються (і що формуються) в процесі різного роду письмових і усних мовленнєвих вправ – творів та ін. Зазвичай виділяють сім груп таких умінь, в своїй послідовності вони створюють методикау:

- уміння пов'язані з темою твору, з її розумінням, визначенням меж, субординацією тем, розкриттям теми;
- уміння підпорядковувати свій твір певному задуму, висловлювати в ньому свою думку, свою позицію, свої емоції, ставлення до інших, до їх вчинків і т.ін.;
- уміння збирати, накопичувати матеріал, відбирати важливе, головне і другорядне відповідно до теми і задуму;
- уміння систематизовувати матеріал, розташовувати його, обдумувати і складати план, працювати над композицією – початком, завершенням;

- уміння в області мовної підготовки тексту: готувати словник відповідно до теми, вибирати слова, словосполучення, фразеологію, образи; підготовка фрагментів майбутнього тексту, в усному варіанті – обдумування інтонації, звернень в т.ін.;
- уміння складати текст, в усному мовленні – імпровізувати, в писемній формі – записувати без помилок, розташовувати текст на листках, ділити його на абзаци;
- уміння удосконалювати написане, редагувати (усне слово вилетіло – не зловиш), перевіряти орфографію, пунктуацію.

Отже, для розвитку у молодших школярів мовлення, у методиці є низка ефективних методів, які зумовлені психологічними засадами формування й розвитку усного і писемного мовлення молодших школярів. Знання й використання цих методів у навчальному процесі сприяє розвитку мовленнєвих вмінь молодших школярів, збагачення їх словникового запасу, вміння відповідати повними реченнями, будувати зв'язні висловлювання і т.д.

2.2. Вправи з розвитку мовлення, методика роботи над ними

Методикою пропонується низка вправ з розвитку мовлення. Серед них: розгорнуті відповіді на запитання, збагачення активного словника, робота над реченням, текстом, складання переказів, творів. При цьому слід звернути увагу на збагачення мовлення виражальними засобами, удосконалення діалогічного та монологічного мовлення.

Робота над виражальними засобами мови передбачає два етапи:

- 1) збагачення словника учнів порівняннями, метафорами, епітетами (без уживання термінів);
- 2) формування умінь вживати виражальні засоби у власному мовленні.

Ознайомлення з виражальними засобами мови слід розпочинати зі спостережень за ними в художніх текстах. Це доцільно робити на уроках не тільки мови, а й літературного читання. Під час читання віршів, загадок, прозових текстів необхідно вчите дітей знаходити яскраві, образні слова, пояснювати їхнє значення, звертати увагу на те, яку роль вони відіграють у тексті. З метою кращого засвоєння проаналізованих і зрозумілих слів та виразів необхідно спонукати учнів до вживання їх у власних реченнях і текстах. Можна також завести зошит «Словникова скарбничка», до якої учні записуватимуть яскраві слова, образні вислови, красиві речення. Такий зошит слід обов'язково використовувати під час побудови усних і письмових текстів.

Пропонуємо зразки завдань на збагачення мовлення школярів виражальними засобами мови.

1. Прочитай, на що схоже сонце. Поясни, чому.

Сонце схоже на: *маму? кульбабку? м'ячик? ліхтарик?*

2. Прочитай, що робить листя восени. Яку картину ти уявляєш, читаючи кожне речення? Запиши речення, яке тобі найбільше сподобалось.

Листя восени:
 опускається на землю;
 прощається з деревами;
 вкриває землю барвистим килимом;
 кружляє у прощальному вальсі;
 виграє на сонці різними барвами;

3. Прочитай речення у правій і лівій колонках. Поясни, чим вони відрізняються.

Все більше жовтіє зелений ліс та луг.	Все більш береться золотом зелений ліс та луг.
Обсипається тихо листя.	Злітає листя зливою і падає німе.

Випиши з другої колонки словосполучення, які замінили такі слова:

жовтіє – _____
 обсипається – _____

4. Допиши ряди слів. Побудуй і запиши речення про хмари, сніг і землю, використовуючи дібрані слова.

Сніг (який?) лапатий, ... (білий, пухнастий, сріблястий).

Сніг (що робить?) опускається, ... (падає, летить, кружляє).

Хмари (які?) волохаті, ... (сірі, великі, важкі).

Хмари (що зробили?) з'явилися, ... (насунули, нависли).

Земля вкрилася (чим?) ковдрою, ... (скатертиною, снігом, пеленою).

5. Прочитай виділені слова. Вибери з правої колонки слова, які ти хотів би поєднати з ними. Побудуй і запиши речення з кожним із виділених слів.

Весна яка? що зробила?	тепла, лагідна, квітуча, чарівна прийшла, прилетіла, прилинула, настала
Сонечко яке? що зробило?	яскраве, тепле, лагідне, ласкаве пригріло, припекло, засвітило
Сніг який? що зробив?	лапатий, білий розтанув, потемнів
Струмочки які? що зробили?	веселі, гомінкі, дружні побігли, задзюрчали, заспівали
Травичка яка? що зробила? де?	молода, шовкова, зелена, низенька зазеленіла, з'явилася, пробилася на галявинах, на горбочках

6. З'ясуй, «Що може слово ЯК». Через слово ЯК з'єднай назву тварини і її характеристику. Прочитай речення, які утворилися. Поясни про кого так кажуть.

Боягузливий

сорока

<i>Хитра</i>		<i>їжак</i>
<i>Голодний</i>	<i>ЯК</i>	<i>вовк</i>
<i>Колючий</i>		<i>ведмідь</i>
<i>Неповороткий</i>		<i>лисиця</i>
<i>Галаслива</i>		<i>засіць</i>

7. До поданих слів добери з дужок відповідні ознаки й запиши словосполучення.

Лист, помідор, хустка (червоний, малиновий, пурпуровий)

Пора, дівчора, пісня (радісна, весела, безтурботна)

Для проведення словникової роботи на уроках мови корисними є практичні вправи, спрямовані як на розширення і активізацію словникового запасу, так і на формування умінь слововживання. Основними видами лексичних вправ (за змістом) є такі:

- *лексичні вправи* (спрямовані на з'ясування значення слова, його основних ознак, ознайомлення із словниковим складом і сферою вживання слів);
- *лексико-граматичні вправи* (використовуються для засвоєння знань з граматики, повторення теоретичних відомостей з лексики, збагачення словника, розвитку зв'язного мовлення);
- *лексико-стилістичні вправи* (передбачають вироблення в учнів навичок правильно користуватися словом у певному стилі мовлення);
- *лексико-орфографічні вправи* (які, з одного боку, сприяють засвоєнню граматичного матеріалу, його правопису, а з другого боку, пов'язані із засвоєнням лексичних понять).

Сучасна методика початкової школи рекомендує вивчення слова і проведення словникової роботи на всіх рівнях – фонетичному, словотвірному, морфологічному, лексичному і синтаксичному. В центрі уваги вчителя такі основні об'єкти словникової роботи:

- слова і стійкі словосполучення, з якими учні зустрічаються вперше або значення яких не зовсім розуміють;
- лексико-семантичні ряди, групи слів, що функціонують у різних контекстах;
- співвідносні лексичні засоби: слова активної і пасивної лексики, літературні і позалітературні слова, нейтральні і стилістично-забарвлені слова тощо;
- словниковий запас учнів, відповідність його літературній нормі.

Загальновизнано, що робота над значенням і вживанням слова є центром словникової роботи і повинна проводитися з опорою на контекст, який має бути стилістично диференційованим і відображати художнє, наукове, публіцистичне мовлення. Скажімо, ефективність спостережень за лексичним значенням слова, доцільністю його вживання досягається опорою на спеціально дібрані тексти з чітко вираженою живописною функцією слова. Так, для розкриття смислових відтінків слів, протилежних за значенням, можна використовувати тексти, побудовані на антитезі. Зміст слів, ужитих у переносному значенні, розкриваємо на основі сприймання і аналізу персоніфікованих образів природи.

Важливе місце на уроках розвитку мовлення має займати робота над формуванням умінь будувати діалог. Оскільки діалогічне мовлення передбачає наявність двох чи більше учасників розмови, то в учнів треба виробляти вміння орієнтувати своє висловлювання на співрозмовника, уважно й зацікавлено слухати інших, будувати репліку-відповідь залежно від того, що сказав співрозмовник. Водночас необхідно удосконалювати технічні характеристики мовлення: регулювати силу голосу й темп мовлення, вчити дітей говорити чітко, дотримуватись відповідної інтонації. Діалогічне мовлення як мовлення із співбесідником передбачає уміння культурно поводитися під час бесіди, бути тактовним і стриманим. Воно завжди підтримується репліками чи запитаннями співбесідника, а також усією ситуацією.

Використання комунікативного підходу при навчанні діалогічного мовлення учнів молодших класів дає можливість розвивати їх творчі здібності в обґрунтуванні власних думок і відповідей. Учні навчаються розмірковувати над тими проблемами, які ми ставимо перед ними в процесі навчання. Навчання мови в 1-4 класах не ставить за мету засвоєння всіх логічних зв'язків, можливих у діалогічному мовленні. У центрі уваги вчителя мають бути хоча б найхарактерніші з них.

Особливістю діалогічного мовлення є також те, що воно тісніше, ніж монологічне, пов'язане з ситуацією. Саме це й зумовлює специфіку лінгвістичної будови діалогу. Тут часто зустрічаються згорнуті (редуковані) форми, скорочені речення тощо. Поза мовленнєвою ситуацією вони не завжди зрозумілі.

Діалогічне мовлення є більш уживаним, ніж монологічне, і ґрунтується на двох системах зв'язків – на зв'язку з ситуацією і на логічному зв'язку з попередньою фразою. Воно також вирізняється порівняно високою модальністю. Таке спілкування містить у собі не лише зміст висловлювання, а й певні оцінні характеристики того, про що йдеться. Кожний із партнерів діалогу висловлює своє ставлення до предмета розмови, до позиції другого партнера. Діалогічне мовлення є завжди більше насиченим позамовними засобами спілкування (міміка, інтонація, сила голосу, жести тощо), за допомогою яких мовець висловлює припущення, обурення, жаль тощо. Тому у цьому аспекті діалогічне мовлення легше, ніж монологічне.

Монолог – це тривалий, послідовний виклад системи думок, знань однією особою, не розрахований на відповідну мовну реакцію слухачів, але звернений безпосередньо до них. На думку Г.Ваницької, монологічне висловлювання є найскладнішою формою мовлення, оскільки воно свідчить про рівень мовленнєвої культури учня: про багатство його словникового запасу, засвоєння певних правил (норм), навички використання виражальних засобів, уміння логічно, послідовно, зрозуміло і переконливо викладати свої думки. Монолог у переважній більшості випадків потребує підготовки, що виражається у попередньому його продумуванні, чіткому плануванні і відповідному словесному оформленні. Як зазначає М.Вашуленко,

монологічне мовлення – відносно розгорнутий вид висловлювання. Це означає, що в ньому порівняно мало можна використовувати немовні засоби інформації. Так, замість того, щоб безпосередньо вказувати на предмет, у монологі мовець змушений згадати про нього, а якщо слухачі не знайомі з ним, то й описати. Виклад думок у монологіях характеризується більшою послідовністю, доказовістю і зв'язністю. Виходить, що і словникова робота, і читання, і перекази, і бесіди, і складання речень – усе це є підготовкою до самостійної зв'язної розповіді, тобто монологу. Без сумніву, оволодіння монологічним мовленням на початковій ланці освіти дасть змогу опанувати в майбутньому всі навчальні предмети. Розвиваючи монологічне мовлення, вчитель формує у школярів уміння слухати усні розповіді, розуміти їх, наслідувати позитивне, переказувати почуте.

Навчання учнів діалогічного мовлення здійснюється поетапно, від відтворення зразка до самостійної побудови діалогу. З цією метою доцільно використовувати завдання на відтворення, розігрування діалогів з прочитаних казок, оповідань; на доповнення незавершеного діалогу; побудову діалогу за зразком; складання діалогу з порою на допоміжні матеріали; побудову діалогу за ситуативним малюнком; створення діалогу за описаною ситуацією.

У процесі розвитку діалогічного мовлення, працюючи над удосконаленням умінь ставити запитання і давати відповіді, доцільно використовувати завдання, спрямовані на засвоєння й застосування формул мовленнєвого етикету, дотримання правил культури поведінки, формування культури спілкування. Пропонуємо зразки таких завдань.

• Прочитай діалог. Користуючись пам'яткою «Розмова по телефону», оціни, чи правильно побудовано діалог, виправ помилки.

-Алло! Андрію, ходімо на гірку кататися!

-Це не Андрій, а його мама.

-А де Андрій?

-Він застудився і грати не може.

-Ну, добре, буду кататися сама.

Пам'ятка учневі Розмова по телефону

- 1.Привітайся з тим, хто взяв трубку.
- 2.Назви своє ім'я.
- 3.Якщо трубку взяла не та людина, з якою ти хочеш поговорити, чемно попроси покликати її.
- 4.Якщо людина, з якою ти хочеш поговорити, не може підійти до телефону, попроси вибачення і попрощайся з тим, хто тобі відповів.
- 5.Розмовляй чемно, не перебивай співрозмовника.
- 6.По телефону довго не розмовляй.
- 7.У кінці розмови попрощайся.
- 8.Разом із сусідом по парті розіграй сценку «Відвідування хворого товариша». Скористайся підказкою.

Підказка

- 1.Привітайся з хворим.
- 2.Поцікався його здоров'ям.
- 3.Розкажи про новини в школі.
- 4.Розмовляй спокійно, не викрикуй.
- 5.На прощання побажай товаришеві швидше видужати.

Програмою з української мови для 2-го класу передбачено, що на уроках розвитку мовлення переважає робота над побудовою усних зв'язних текстів. Однак починаючи з II семестру дітям слід пропонувати самостійно записувати в зошити невеликі за обсягом висловлювання (3-4 речення).

З метою формування й розвитку умінь будувати усні розповіді, описи, міркування, доцільно використовувати малюнки, серії малюнків, запитання, опорні слова тощо.

Завдання творчого характеру слід пропонувати після попередньої підготовчої роботи: розгляду малюнків, слайдів, фотографій, пригадування випадків з власного життя, ознайомлення з виражальними засобами мови відповідної тематики, складання окремих речень на певну тему.

Наведемо зразки таких завдань.

Пофантазуй і розкажи, про що «думає» осіннє листя.

Поміркуй, чому деякі звірі залягають у сплячку

Розкажи, чи подобається тобі зима. Чому?

Прочитай текст і розкажи, що ти думаєш по поведінку хлопчиків.

Роман і Сашко дружили. Якось хлопці їхали в автобусі. На зупинці зайшла бабуся. Роман відвернувся до вікна, а Сашко швидко підвівся і запропонував бабусі місце. Йому було соромно за друга.

-З ким із хлопчиків тобі хотілося б дружити? Чому?

-Чи доводилося тобі опинитися в такій ситуації? Як ти вчинив?

У I семестрі робота над розвитком писемного мовлення має пропедевтичний характер: другокласники записують самостійно складені речення, відновлені деформовані та відредаговані шляхом усунення повторів тексти. У II семестрі учні починають записувати самостійно складені невеликі висловлювання.

Наведемо приклади таких завдань.

1. Склади і запиши речення про сонце.

2. Пригадай, як розмовляють птахи. Склади і запиши про це речення, використовуючи слова з довідки.

Довідка: тьохкають, туркочуть, кують, курличуть, цвірінькають, скрекочать, каркають, шебечуть.

3.Прочитай текст. Який у нього недолік? Як його можна виправити?

У мене є котик. Котика звати Мурчик. У котика гострі зубки і рожевий носик. Очі в котика, ніби вогники. Котик має біле хутро і пухнастий хвостик.

Запиши виправлений текст. Можеш скористатися підказкою.

Підказка: його, у нього, у Мурчика, він.

4.Прочитай речення. Запиши їх у такому порядку, щоб вийшов текст.

Вони допомагали їй виконувати домашнє завдання.

Наталочка захворіла.

Після хвороби Наталя не відстала у навчанні.

Марійка і Ліза провідували подружку.

5.Прочитай текст. Придумай і допиши його продовження.

Була сувора зима. Оленка і Юрко вийшли пограти. На снігу вони побачили знесилену пташку. Діти забрали її додому.

6.Перестав частини тексту так, щоб утворилася розповідь. Запиши її.

Раптом у траві щось зашелестіло. Юрко затремтів і показав пальцем у куші.

Якось Юрко і Марійка пішли в ліс. Марійка боялася гадюк. А Юрко вихвалявся, що недавно гадюку за хвіст ухопив.

Марійка підійшла ближче, здивувалась і розсміялась. На листку лопуха сиділа ящірка...

7.Розкажи, як ти мрієш провести літні канікули. Скористайся запитаннями. Запиши утворений текст.

- Де ти відпочиватимеш на літніх канікулах?

- Що там робитимеш?

- З ким мрієш зустрітись?

Чільне місце на уроках читання займають вправи на розвиток мовлення:

- різні види переказу (близько до тексту, стисло, вибірково, із перебудовою тексту, з творчим доповненням);
- словесне змалювання окремих епізодів, описів;
- словесне змалювання опису, протилежного до прочитаного;
- словесне змалювання двох картин (про одне й те ж, тільки в різні моменти) і порівняння малюнків;
- доповнення речення, тексту;
- читання уривка тексту (всього тексту) з поширенням речень у ньому;
- прогнозування того, про що будуть читати:
  - на основі заголовка;
  - на основі прочитаного зачину (кінцівки);
- складання продовження казки, оповідання;
- придумування своєї кінцівки тексту (свого зачину);
- складання розповіді за аналогією кінцівки тексту (свого зачину);
- складання на основі прочитаного вірша, розповіді, опису, міркування; на основі оповідання — казки;
- складання діалогу на основі прочитаної розповіді.

Робота з розвитку мовлення в початкових класах здійснюється під керівництвом учителя. Більшість завдань діти виконують колективно за допомогою вчителя. Для самостійного виконання можна пропонувати вправи, аналогічні чи подібні до тих, які були опрацьовані всім класом. Водночас, учитель має дбати про мовленнєвий розвиток кожного учня, тому до роботи на уроці слід залучати усіх дітей (вони можуть пропонувати свої варіанти речень, текстів тощо).

Дуже важливо привчати учнів до пошуку різноманітних засобів вираження одного і того ж змісту, виробляти навички перефразування висловлювань, вибирати найкращий варіант. Л.Щерба і О.Пешковський свого часу назвали такий вид роботи стилістичним експериментом. Цінність його не підлягає сумніву. Але ж брати для перефразування речення зі зразкових текстів недоцільно, бо воно у цьому випадку майже завжди приведе до погіршення тексту. Та й з естетичного погляду таке завдання навряд чи було б доречним. Інша річ, якщо вчитель запропонує власні приклади. Поряд із зразками учнівського мовлення вони можуть стати потрібним для досягнення мети уроку дидактичним матеріалом. Домогтися бажаних результатів у роботі над розвитком мовлення допоможе й стилістичний підхід до аналізованих мовних явищ. Цілком слушною є думка М.Пентилюк про те, що мовлення має бути правильним не тільки з орфоепічного, лексичного і граматичного боку, але й зі стилістичного, що зумовлює вивчення шкільного курсу рідної мови у функціонально-стилістичному аспекті.

Особливу увагу слід звертати на побудову усного, а потім і письмового переказу. Методика роботи над усним переказом така:

- читання тексту;
- словникова робота;
- складання речень, словосполучень;
- усна розповідь.

Усний переказ може проводитися як на уроках української мови, так і на уроках літературного читання. При письмовому переказі значна увага звертається на орфографічну, пунктуаційну роботу. Крім того, вчителю треба звернути увагу на побудову тексту, наявність абзаців. Тексти для переказу підбирає сам вчитель.

Отже, у процесі формування мовленнєвих умінь учнів учитель має постійно стежити за мовним оформленням висловлювань дітей, точністю уживання слів, толерантно виправляти граматичні й стилістичні помилки, збагачувати й уточнювати словниковий запас молодших школярів.

2.3. Методичні рекомендації до змісту роботи з розвитку мовлення

Дослідження проблеми щодо розвитку зв'язного мовлення дозволило сформулювати методичні рекомендації студентам педагогічних спеціальностей.

1. Вивчіть теоретичні засади щодо вимог до розвитку мовлення (див. 1 розділ).
2. Продумайте систему вправ з розвитку мовлення на різних рівнях (слово, словосполучення, речення, текст).
3. Визначте тип уроку рідної мови, його структуру. Розвиток зв'язного мовлення проводиться незалежно від них. Як зразок пропонуємо фрагмент уроку.

Тема. Слова, що означають назви предметів. 2 клас.

Етап уроку: актуалізація опорних знань

Розповідь на основі спостереження

-Подивіться у віконечко. Надворі весна. Які зміни в природі ви помітили?
(Учні розповідають)

1) аудіювання тексту

Весна. Добре пригріває сонечко. На деревах з'явилися бруньки. Потекли дзвінкоголосі струмочки. Гарно довкола!

-Про яку пору року йде мова?

-Яка це весна (рання чи пізня)?

-Які прикмети весни ви помітили?

-Розкажіть текст

(Учні розповідають)

4. Використовуйте різні вправи з розвитку мовлення. Методичні рекомендації до їх проведення:

Підберіть текст для розвитку мовлення.

Зверніть увагу на лексичне значення окремих слів.

Проведіть бесіду за змістом.

Проведіть орфографічну роботу.

Запропонуйте усну розповідь.

Серед вправ рекомендуємо текстові із завданнями.

Завдання 1. Розташуйте речення так, щоб вийшов текст. Доберіть свій заголовок. Запишіть текст.

Бджілка

Василько кинув на воду листочок. Бджілка хотіла напитися і впала у бочку з водою.

Виручив Василько із біди бджілку. Вилізла на нього бджілка, обсушила крильця та й полетіла.

Завдання 2. Складіть із деформованих абзаців текст.

Очі дівчинки горіли радістю. А казкар сказав, що ці подарунки сховали гноми.

Великий казкар Андерсен гуляв у лісі. На галявині він побачив багато грибів. Під кожний грибок він заховав подарунки. Під одним – воскову квітку, під другий – наперсток. Тут – пряник, там – яблуко.

Вранці казкар привів на галявину доньку лісника. Їй було сім років. Під кожним грибок вона знаходила подарунки.

Завдання 3. Доповніть речення словами із стовпчика так, щоб вийшов текст. Доберіть заголовок і запишіть текст.

зеленокоса вербичка

ясне сонечко

Вранці зустрічала ...

чарівну вроду

Вдень бавилася з ...

Над річкою росла

Вдивлялася у воду на ...

вітерцем

Рости собі, вербичко!

Завдання 4. Складіть казку за початком. Доберіть до неї заголовок.

Засипало снігом землю. Нема чого поїсти зайчиків. Побачив зайчик...

Завдання 5. Зробіть поданий текст більш виразним, розкажіть про осінь яскравіше, описуючи деталі.

Тихо в лісі. Червоніють клени. Пожовкли берези і дуби.
Опорні слова: осінньому, червоним полум'ям, палають багряним.

Чому ваш текст цікавіший?

Завдання 6. Доповніть текст.

У Жені був котик Рижик. Одного разу Рижик заліз на стіл. Там стояла ваза з квітами...

Завдання 7. Який пункт плану не відповідає заголовкові? Складіть за планом розповідь.

Тепле оповідання

План

1. Хлопчик ішов з собакою у сусіднє село.
2. Почалася хуга.
3. Хлопчик із собакою зігрівали один одного.
4. Собака – друг людини.
5. Стало тихо.
6. Собака швидко знайшов дорогу.

Завдання 8. Дайте відповідь на запитання. Який тип тексту у вас вийшов? Доберіть заголовок і запишіть.

У кого десять курчат?	У Маринки.
Без кого вони ростуть?	Без матері.
Де хазяйка помістила курчат?	У великій клітці.
Що вона поклала в клітку?	Стару хутряню шапку.
Де гріються курчата?	Під хутром як під квочкою.

Завдання 9. Якої частини не вистачає в поданому тексті?

Товариш

Одного разу Коля повертався зі школи. Раптом біля тину він побачив маленьке цуценя.

Тепер у Колі є вірний товариш.

Завдання 10. Доповніть подане запрошення. Запишіть його.

Шановна Світлано Дмитрівно!

Запрошуємо Вас (з якою метою?) _____ виставку (яку?) _____ (де?) _____ (що?) _____ відкривається (коли?) _____.

(Хто запрошує?) _____

Завдання 11. Прочитайте текст. На його основі складіть міркування, чому вам потрібні вірні друзі?

У тебе є гарний друг! Яка радість знати, що поруч з тобою добрі чуйні люди! Вони завжди готові прийти тобі на допомогу. Велике щастя – допомагати своїм друзям.

Завдання 12. У хлопчика пропав собака. Допоможіть хлопчику скласти оголошення про зникнення його улюбленця. Використайте таку схему.

Оголошення _____
Пропав _____
Допоможіть _____
Він _____

Лапи _____

Просимо повідомити _____

Завдання 13. Складіть план до поданого тексту.

Липа

Біля нашого двору зацвіла красива липа. Квіти липи жовті-жовті і дуже пахучі.

Радіють бджоли цій порі. Адже стара кучерява липа виділяє нектару не менше, ніж гектар гречки. А ще липа допомагає людям позбутися застуди. Хто п'є чай, заварений з сушеного липового цвіту, той буде завжди здоровий.

Ми всі доглядаємо липу.

Завдання 14. Якої мовленнєвої помилки припустився учень у поданому тексті. Виправте її. Запишіть текст.

Лисеня

Одного разу пастухи піймали поранене лисеня. Вони принесли лисеня до нас у дім. Лисеня було ще маленьке, сіре. Мордочка у лисеняти була темна, а хвіст на кінчику білий.

Батько посадив лисеня у клітку. Я налив у мисочку молока і відніс лисеняті. Але налякане лисеня пити не стало.

Завдання 15. Подумайте, яких частин не вистачає, щоб цей запис назвати текстом. Доповніть запис, використавши подані слова і кінцівку.

Опорні слова: пішли, підберезовики, червоні сиріжки, маслоки.

Кінцівка. Багато різних грибів назбирали діти. Найбільше сподобалися їм лисички. Не хочеться дітям іти додому.

Завдання 16. Прочитайте замітку. Використовуючи подальший текст, складіть замітку до улюбленого журналу (газети) про себе чи свого друга.

Доброго дня, «Соняшнику!»

Я передплачую журнал уже кілька років. Для мене ти – справжній друг. Розповім про себе. Вчуся у 4-му класі. Живу у Карпатах. Мені 10 років. Люблю малювати, читати. Із задоволенням допомагаю матері, охоче граюся з молодшим братиком. Маю багато друзів.

Гречук Євген

Завдання 17. Прочитайте запис. Як називається текст, який так записується? Доповніть його, підпишіть і поставте дату.

Хочу повідомити, що у нас багато новин. Але все по-порядку.

По-перше, _____ . По-друге _____ .

Насамкінець, _____ .

Ми за тобою дуже сумуємо, приїжджай скоріше.

Цілую _____ . Твій (я) _____ .

Завдання 18. Складіть за поданим віршем казку «Пролісок»

Я — перша квіточка весни,

Я — пролісковий цвіт.

Я пережив зимові сни

І знов родивсь на світ.

У мене очі голубі,
 Такі, як неба синь.
 Росту між кленів, між дубів,
 Люблю і сонце й тінь.
 Зелені рученьки мої
 Листочками зовуть.
 Я полюбив ліси й гаї,
 Живу я здавна тут.

Завдання 19. Прочитайте текст. Виділені слова замініть відповідними реченнями і словосполученнями. Який текст вам більше подобається? Чому? Запишіть його.

Вечоріло. Небо потемніло. На ньому з'явилися зорі. Затиш вітерець. Листочки перестали шелестіти.

Для довідок: розповідати свої захоплюючі історії, засвітили золоті ліхтарики, вкритися таємничим чарівним килимом, укластися спати.

Завдання 20. Складіть за початком казку.

Стояла пізня осінь. З дерев давно облетіло листя. Лише на верхівці дикої яблуньки висіло одне-однісіньке яблуко. У цю осінню пору біг заєць і побачив яблуко. Але як його дістати?

-К-р-р-а! К-р-р-а!

-Дивиться заєць – на ялині сидить ворона і сміється.

-Гей, вороно! – гукнув заєць. – Зірви-но мені яблуко!

Завдання 21. Складіть текст на тему «Настала весна за опорними словами»

Який (яке?)

Сонце	небо	хмарки	тепло	день	ніч
веселе	високе	білі	щире	довший	тиха
усміхнене	синє	легкі	лагідне	світлий	тепла
яскраве	безмежне	хімерні	добре	сонячний	зоряна
щире	чисте		привітне		місячна
привітне	дивовижне				

Що робили (що робили?)

сонце	хмари	сонце
викотилось	з'явилися	розлилося
піднялося	впливли	огорнуло
зійшло	розбіглись	оповило
сховалось		пригорнуло
струмочки	квіти	трава
побігли	проглянули	пробилась
задзюрчали	зацвіли	вистромилась
потекли	вигулькнули	потяглась
заспівали	засміялись	дерев
		прокинулись
		зазеленіли

Завдання 22. Прочитайте рецепт приготування страви. Знайдіть у ньому дві частини:

- а) у якій подається перелік продуктів,
б) у якій описується порядок приготування страви.

Узвар

100 г сушених яблук, 100 г сушених абрикосів, 100 сушених слив, 100 г сушених груш, 200 г цукру, сік із лимона.

Фрукти перебрати, добре перемити теплою водою і залити на ніч 2 л теплої кип'яченої. Наступного дня варити у тій самій воді, додавши цукру. Коли компот охолоне, долити лимонного соку.

Запишіть поданий рецепт, поєднавши ці дві частини. Почніть так: 100 г сушених яблук, 100 г _____ перебрати _____.

Завдання 23. Коротко опишіть жоржину, використавши найбільш вдалі прикметники.

Жоржина: червона, фіолетова, рожева в цяточки.

Пелюстки: ніжні, тендітні, оксамитові, видовжені, овальні, кучеряві.

Серединка: жовта, золотиста, велика, маленька.

Стебло: міцне, довге, цупке, тягуче.

Листки: темно-зелені, видовжені, овальні, різьблені.

Завдання 24. Складіть текст-опис на тему «Український рушничок», використавши за можливістю подані прикметники.

Прикметники: лляний, тонкий, білий, суровий, полотняний, дорогий, простий, красивий, кольоровий, червоний, чорний, народний, рослинний (орнамент).

Завдання 25. Визначте тип поданого тексту. Подумайте, які слова для довідок треба використати на місці пропусків. Доберіть заголовок і запишіть текст. Усно складіть свою розповідь зі словами для довідок.

_____ із-під комоду висунулась мордочка гарнесенька, сіренька, з чорними очками. З вушками - стирчушками. _____ чорна мордочка зашевелилась, висунулась вперед. Показалась сіра спинка і довгий хвіст. _____ я поворухнувся, чудовий звірок зник.

(За М.Богдановим)

Слова для довідок: але, раптом, згодом.

Завдання 26. Прочитайте поданий текст. На його основі складіть міркування за таким початком: Лелеки день за днем...

Що робить лелека в череді корів?

Навесні граки ходять за плугом. Але що робить лелека в череді корів? День за днем ми ходили на луг і заставляли цю картину. Виявляється, корови лякали копитами жаб на лузі. Лелеці залишалося тільки розкрити дзьоб і ковтати їх.

Завдання 27. Прочитайте запис. Уявіть, що ви подорожуєте разом з цими туристами. Як би ви про це написали своїм друзям. Складіть і запишіть свій лист.

У Києві мандрівники ознайомлюються з минулим столиці України. Вони оглядають Києво-Печерський та Софіївський заповідники, Андріївську церкву. Потім туристи переїжджають до Переяслав-Хмельницького. Тут вони

відвідують музей народної архітектури та побуту, здійснюють екскурсію до Канева, де побачать музей-заповідник Т.Г.Шевченка.

Завдання 28. Відредагуйте науковий текст так, щоб він став художнім.

Листопад у Києві

Закінчився листопад – останній місяць осені. У листопаді було 16 хмарних днів, 9 днів йшов дощ. Всього 6 днів було ясних. Температура з кожним днем знижувалась. е переставали дути північні вітри. На дорогах несло опале листя. Природа завмерла в очікуванні зими.

Лінгвістичні казки Хто важливіший ?

В одному царстві, яке називалось Фон, жили-були Голосні та Приголосні звуки. Голосних було мало, всього шість, але їх дуже любили Слова. Кожний Голосний звук був у великій пошані. Особливо гарно звучали вони у піснях. У голосні звуки був закоханий Наголос, а на Приголосні навіть уваги не звертав.

Одного разу найбільш задрісний звук З став думати-гадати, як би провчити Голосні звуки. Він звернувся за допомогою до свого брата С. Зібрали брати на збори усі звуки. Звук З почав говорити, що Голосні звуки зазнаються, нескромно себе ведуть. Звук С почав суперечку з Голосними, які стали оправдовуватись. Усі звуки почали сваритися. Найбільш чутливий звук О сказав ображено: "Облиште суперечку. Якщо Приголосні звуки такі горді та зарозумілі, хай обходяться без нас. Я і всі брати дуже ображені, тому ми покинемо вас".

Не стало Голосних у царстві. Перестали співати пісні. По-іншому почали говорити. Приголосні ледве могли порозумітись між собою. Сумно стало жити...

Закінчити казку.

Казковий замок

Жили-були собі слова. Вони змінювались, росли, як дерева. З кожним роком слів ставало все більше і більше. І от **виріс** пишний, квітучий сад. Коли слова-дерева гойдались від вітру, вони звучали, нагадували чарівний спів солов'я. Стали люди називати милозвучну мову солов'їною.

Добре жилося словам: вони дружили, допомагали один одному. Вирішили слова побудувати величезний Замок дружби слів. На будівництві трудились усі часточки слів: і корені, і суфікси, і префікси, і закінчення. Корені слів споруджували стіни, суфікси робили вікна, двері, а закінчення вилізли на дах будинку, щоб покрити його червоною черепицею. Префікси подавали цеглу мулярам-кореням. Дружно працювали слова. Прийшли на допомогу своїм родичам спільнокореневі слова.

Здавна на Україні закріпився хороший звичай: збиратися на будівництво нового будинку усім товариством, селом. Цей звичай називається толокою.

Ось і готовий замок. У ньому будуть жити слова, які приносять людям радість.

Слова вирішили зробити новосілля і запросити в гості своїх родичів.

Допоможіть написати запрошення родичам - спільнокореневим словам, але спочатку «змініть одяг» (форми) поданих слів:

земля, вода, життя.

Мовленнєві ігри

Методика проведення мовленнєвих ігор така:

1. Інструктаж до гри.
2. Правила гри.
3. Мовне дослідження.
4. Висновки.
5. Формулювання правила.

Гра «Слова розсипалися»

Складіть і прочитайте слова

К, О, Е, Ш, В, Ч, Е, Н; О, К, Ф, Н, А, Р; Ц, Ю, К, О, С, Ь, К, И, Б, И, Н, Й.

Гра «Відтворити слова»

В Івася розірвався листок, залишилася тільки друга половина слів.

Допоможіть Івасеві відтворити слова

ама
ама
ама
ама
ама
ама
ама

Гра «Квітка-загадка»

У кожній пелюстці є слова, що закінчуються на "а". Назвіть слова-пелюстки. (Можна за серединку брати будь-яку літеру).

Після цього учні складають речення про квітку, які об'єднують у текст. Це може бути текст-опис («Пелюстки тюльпану»), текст-розповідь («Моя улюблена квітка»), текст-міркування («Чому я люблю нарциси»).

Гра «Музичні слова»

Придумати слова, в яких звучать ноти

- 1). До...
- 2). Ре...
- 3). Мі...
- 4). Фа...
- 5). Соль...

6). Ля...

7). Сі...

Пропонуємо окремі фрагменти уроків з елементами розвитку мовлення
Тема. Усний переказ казки «Гуси – Лебеді»

1. Робота з мовним матеріалом

а) читання казки (на вибір вчителя);

б) запитання (з розглядом ілюстрацій до казки).

- Діти, про кого розповідається в казці?

- Які дійові особи є позитивними, а які – негативними? Відповідь обґрунтуйте.

- Коротко перекажіть зміст прочитаного. (Зміст прочитаного переказують ланцюжком).

- Що ви можете сказати про пічку, яблуньку, молочну річку? Чи можна їх назвати друзями дівчинки?

- Кого із змальованих персонажів назвемо недругами? Чому?

- Якої помилки припустилася сестричка по відношенню до братика? Чи можна було її уникнути? Як?

- Яким ви собі уявляєте хлопчика? Змалюйте словесно його образ.

- Якою ви собі уявляєте сестричку? Змалюйте словесно її образ.

- Ця казка називається «Гуси - лебеді». Як по іншому ви назвали б казку?

- Подумайте і скажіть, чому автор назвав цю казку «Гуси-лебеді»?

- Чи є у цій казці вигадані, нереальні персонажі? Які саме? Чому?

- Чи повчальна ця казка? Чого навчає вона ?

- Яку ви придумали б кінцівку ?

- Чи сподобалась вам казка? Чим?

3. Перевірка усвідомленого сприйняття.

Завдання:

- Діти, я зачитуватиму окремі речення, а ви усно розгортатимете події казки:

«Жили собі чоловік та жінка. Була в них дочка та маленький ...»;

«Здогадалась дівчинка, що гуси – лебеді братика вкрали, кинулась вона їх здоганяти...»;

«Коли бачить дівчинка - стоїть хатка на курячій ніжці, з одним віконцем, навколо себе повертається...»;

«Схопила дівчинка братика і побігла. А Баба-Яга прийшла до віконця й питає...»;

«Гуси-лебеді політали - політали, погелготали - погелготали та з тим і полетіли назад до Баби-Яги...»

Тема. Складання твору за малюнками «Хто як до зими готується»

2. Складання речень за малюнками, що на дошці.

3. Бесіда за малюнками.

- Розгляньте малюнки. Яка це пора року?

- Кого ви бачите на малюнку?

- Що робить їжак, білка, кріт, мишка, ведмідь і т.д.?

4. Робота в зошитах.

Завдання 1.

- Попрацюйте в парах. Розгляньте малюнок. Складіть два-три речення, пов'язані за змістом.

«Настала осінь. У лісі достигли грушки та кислички. Їжак готує собі запаси на зиму. Він наколов яблучко і грушку і поспішає до своєї нірки. Він готується до зими».

Фізкультхвилинка

Повз в садочку їжачок,

В нього шубка з голочок.

Ніс багато грушечок,

Аж болів йому бочок.

Раз! Два! Три! Чотири! П'ять!

Зупинився спочивать.

Піклувався їжачок

Про маленьких діточок -

Чарівних, непосидючих,

Дуже милих і колючих.

Десять! Дев'ять! Вісім! Сім!

Грушечки ці ніс він їм.

5. Робота над складанням речення.

(Зачитування учнями речень (двоє-трьох учнів). Діти називають, що їм найбільше сподобалося, запам'яталося, дають поради один одному).

6. Письмові твори. Рекомендуємо такі: «Наша школа», «Мій режим дня», «Моя улюблена книга», опис ромашки, підсніжника. Методика проведення, план-конспект уроку пропонуємо у додатку(Додаток А,Б). Подаємо методичні рекомендації до проведення творів різних типів (вір-міркування, вір-розповідь, вір з власного досвіду, вір-опис, вір на основі загадки, вір за картиною):

1. Накопичення матеріалу, що допоможе розкрити тему твору.

2. Словниково-орфографічна робота. З'ясування лексичного значення окремих слів та правопис.

3. Складання словосполучень та речень на визначену тематику. План до твору.

4. Складання усного твору.

5. Написання твору.

6. Перевірка твору.

Працюючи над творами-міркування, творами-описами, вчителю необхідно дати вірцець написання їх. Як показує досвід роботи, учні добре працюють над складанням творів за загадкою. Робота над твором-загадкою охоплює такі етапи:

1. Відгадування і спостереження за будовою загадки, її специфікою.

Класовод звертає увагу на особливості загадок, зокрема на те, що називається не сам предмет, а інший, схожий, та найвиразніші ознаки. Тому вчитель добирає такі, де риси жанру виявляються досить виразно. Такий урок активізує знання учнів про предмет, його ознаки, дії.

2. Спостереження й аналіз будови загадки. Цей етап потребує від вчителя, по-перше, проаналізувати загадку, з'ясувати, на основі чого її створено: зовнішній вигляд предмета, його властивості тощо. По-друге, звернути увагу на образність загадки:

морква-дівчина з косою;

їжак – клубочок, кактус. кожушок із голочок;

місяць – скибка дині, окраєць хліба, шматок золота та ін.

Розглядаючи предмет, учні виявляють найбільш суттєві ознаки, і добирають назви предметів, які можна було б використати в іншому мовленні.

3. Створення власної загадки (спочатку колективно, потім самостійно).

Якщо діти відчувають римовану форму, то вони можуть спробувати її застосувати. Наведемо фрагмент уроку, метою якого є навчити школярів писати твори-загадки. Учителю пропонує відгадати кілька загадок, близької до твору тематики, скажімо, про тварин. Вступні слова учителя можуть бути:

-Діти, ви всі любите відгадувати загадки, а сьогодні ви спробуєте самі створювати такі загадки. Хочете? Тож перш, ніж скласти загадку, давайте пригадаємо, як вона будується. (Школярі пригадують). А тепер спробуємо відгадати кілька з них:

Хто на кактус схожий трішки,

Хоч і є у нього ніжки?

З лісу я його приніс

Він втікає знову в ліс.

-Як ви дізналися, що це їжак? (Їжак схожий на кактус). Чим схожий їжачок на кактус? (Бо він, як і кактус, має голочки).

2. Наступний етап – спостереження, аналіз предмета, виділення його основних ознак, порівняння з ознаками інших предметів.

-Ви згадали, як побудована загадка, спробуємо тепер колективно створити свою. Нехай наша перша загадка буде про цю квітку (на дошці кольорова картинка, де зображена конвалія).

-Що це за квітка? Що в ній особливого? Назвіть її основні ознаки.

3. Створення загадки.

-З чим порівняно конвалію? (З дзвіночками). Назвемо ознаки цих дзвоників (Біленькі, малі). Отже, який перший рядок: Біленькі дзвоники малі...

-Де знаходяться дзвоники? (На стеблі).

-Ось у нас і вийшла загадка:

Білі дзвоники малі

Живуть дружно на стеблі.

Створені загадки учні повинні зачитати і проаналізувати. Це сприятиме розумінню дітьми, що вони не просто розважаються, а вчать засвоювати певний жанр творів, який має свої особливості.

Особливо подобаються молодшим школярам римовані загадки. які крім розвитку кмітливості, розширення кругозору, добре тренують пам'ять учнів.

Таким чином, плануючи і проводячи роботу з розвитку зв'язного мовлення учнів, вчитель повинен забезпечити:

а) відповідне мовленнєве (мовне) середовище для учнів: сприйняття мовлення дорослих, читання книг, перегляд телепередач, слухання радіо і т.п.;

б) створення мовленнєвих ситуацій, які визначають мотиви власного мовлення учнів, розвивають їх інтереси, потреби і можливості самостійного мовлення, словом, забезпечують для учнів мовленнєву практику;

в) правильне засвоєння учнями достатнього лексичного запасу, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, логічних зв'язків; активне вживання слів, утворення форм, побудову конструкцій, що сприятиме формуванню конкретних умінь в області розвитку мовлення.

Отже, нами розроблено на основі аналізу науково-методичної літератури окремі вправи для розвитку мовлення та методичні рекомендації для них.

2.4 Переказ як вправа з розвитку мовлення, методика проведення

Одним з поширених видів вправ, що сприяють розвитку мовлення і мислення учнів, є переказ. У 1 класі проводяться усні перекази, у 2-4 класах як усні, так і письмові перекази. За характером відтворення учнями сприйнятого матеріалу перекази бувають: детальні, стислі, вибіркові, творчі. Вони різняться між собою своїми навчально-виховними завданнями, а також методикою проведення.

У 1 класі переказ включає усну розповідь за прочитаним учнем, за казкою тощо.

У детальному переказі учні передають усі моменти, які змогли запам'ятати, у викладі зберігаються специфічні вирази, конструкції, звороти, зміст тексту. Такий переказ збагачує лексичний запас, зміцнює пам'ять, виробляє навички послідовного викладу. Водночас детальні перекази привчать учнів можливості творити, фантазувати, конструювати. Отож, такий переказ результативний тільки тоді, коли художній текст вартий наслідування з мовного боку, коли учні ще не вміють користуватися іншим видам переказів, коли потрібно навчити дітей висловлюватися.

Методика роботи над детальним усним переказом включає такі компоненти:

1. Читання тексту учнями (вчителем).
2. Бесіда за змістом прочитаного (прослуханого).
3. Лексико-семантична робота.
4. Повторне читання тексту; поділ його на частини.
5. Складання плану; переказ за планом.
6. Робота над словником, над реченням.

Стислі перекази проводяться з метою навчання дітей коротко, лаконічно передавати зміст значного за обсягом тексту. Це вимагає від учня вміння глибоко осмислювати зміст твору, визначити найважливіше, найсуттєвіше, випускаючи малозначущі факти, події, другорядні епізоди.

Привчати дітей стисло переказувати зміст прочитаного починається вже в 2 класі. Щоб навчити учнів самостійно й успішно виконувати цей вид вправ, потрібна продумана і тривала попередня підготовка. З цією метою використовуються бесіда на основі прочитаного, смисловий аналіз тексту, визначення в ньому головного й другорядного. Учням молодшим класів не одразу вдається відшукати в тексті головне, випустити другорядне, сформулювати думку своїми словами, тому стислий переказ вимагає тренування, вміння розуміти суть прочитаного чи побаченого. Отже, шлях до стислого переказу лежить через усвідомлення змісту твору.

Учні молодших класів краще передають зміст прочитаного детально, із збереженням усіх подробиць. Тому, коли вчитель не допрацьовує у плані навчання стислого переказування, вони йдуть шляхом легшого відтворення тексту, розповідають прочитане детально, використовують готові слова, синтаксичні конструкції, опираючись лише на пам'ять.

У синтаксичному переказі мовленнєве завдання складніше, ніж у детальному. Особливо складно передавати стисло високохудожні тексти. Художні описи взагалі не варто переказувати стисло ні в усній, ні в письмовій формі. Не рекомендують використовувати тексти, що містять діалог. Навчати стислому переказу слід на пізнавальних текстах, де легко простежується дія. Стислий переказ вчить відокремленню від частковостей, виділенню головного.

Навчання усіх форм роботи над текстом іде паралельно, одна вказану послідовність дотримано: від детального переказу діти переходять до виклад думки всього тексту – це результат усіх видів аналітико-синтетичної роботи над текстом.

Стислий переказ – необхідний етап розвитку мовлення. Однак захоплення ним може призвести до сухості мови, відучить дітей від художніх деталей. Щоб такого не сталося, слід проводити чітку межу між детальними і стислими переказами. Одним із недоліків дитячих переказів є саме те, що школярі розповідають, не керуючись чіткою настановою на детальний чи стислий переказ. Методика роботи над стислим переказом передбачає таку послідовність дій:

1. Читання тексту учнями (мовчки і вголос).
2. Бесіда за змістом прочитаного (5-6 запитань).
3. Робота над мовними засобами: над словами, образотворчими засобами, окремими реченнями.
4. Стисле, кількома реченнями, передавання змісту тексту.
5. Детальний переказ – двох фрагментів (для порівняння зі стислою передачею цих же частин).
6. Складання плану.
7. Стислий переказ фрагментів за пунктами плану.
8. Самостійне складання тексту переказу.
9. Завершення роботи.

Стислий переказ наділений не лише перевагами: недоліком його є те, що скорочення неминуче збіднює художній текст, позбавляє його емоційної сили. Далеко не всі діти можуть розповісти емоційно. Часто стислий переказ перетворюється у констатацію фактів.

Пропонуючи учня розповісти стислий переказ, слід надати їм можливість проявити максимум самостійності у відборі головного і деталей.

Цей вид переказу може проводитися за науково-пізнавальними текстами. Стислий переказ описів, особливо художніх, не рекомендується. Широкого вжитку набуває практика використання вибіркового переказу.

Під час визначення суті вибіркового переказу слід виходити з характеру роботи учнів при створенні тексту на основі даного. Вибірковий переказ – це такий усний переказ змісту вихідного варіанту, що базується на попередньому доборі матеріалу на задану тему і створення на цій основі нового висловлення. При цьому предметом відбору та відтворення у відповідності до поставленого завдання можуть ставити як головні, так і другорядні тематичні лінії, а зміст в залежності від мовленнєвої ситуації може бути передаваний і детально, і стисло.

Вибірковий переказ, як і інші види переказів – засіб розвитку зв'язного мовлення учнів та формування комунікативних умінь. Використовуючи вибірковий переказ на уроках читання, української мови, розвитку мовлення, вчитель формує та удосконалює в процесі роботи такі комунікативні уміння учнів:

1. Уміння добирати з тексту (текстів) матеріал на задану тему.
2. Уміння визначати основну думку майбутнього висловлення у випадку його неспівпадання з основною думкою вихідного тексту.
3. Уміння систематизувати зібраний матеріал відповідно до основної думки нового висловлення.
4. Уміння будувати висловлення іншого типу в порівнянні з типом вихідного тексту.
5. Уміння у відповідності до поставленого комунікативного завдання використовувати мовленнєві засоби вихідного тексту, а також знаходити «свої» слова і словосполучення для зв'язку відібраного матеріалу..

Пропедевтична (підготовча) робота над вибірковим переказом, як свідчить досвід вчителів, розпочинається з формування програмових умінь. На уроках читання, української мови, розвитку мовлення учнів виконують різноманітні за характером підготовчі вправи, що базуються на таких прийомах роботи:

1. Вибіркове читання. Від учня вимагається знайти в тексті і прочитати частину, яка пов'язана з певною темою, або відповідає зображеному на малюнку, або ж ту, що найбільше сподобалася, і визначити її тему. Поступово завдання ускладнюються, і учням для вибіркового читання пропонується тема, матеріал для якої розкиданий по всьому тексту (текстах). Його потрібно вибрати, а потім прочитати.

Вибіркове виписування. Маючи на увазі підготовку до вибіркового переказу, використовується списування, в основі якого лежить тематичний відбір, наприклад: виписати з тексту частину, в якій розповідається про те, що...; виписати з тексту речення, в яких розкривається вказана тема; виписати речення, в якому висловлена головна думка і т. п.

Вибіркове читання і вибіркове списування – це прийоми, які зосереджують увагу учнів на тематичному відборі матеріалу і закладають основу відповідного уміння, необхідного для виконання вибіркового переказу.

Відбір із тексту матеріалу на задану тему. Суть цього прийому роботи полягає в тому, що кожне речення читається під кутом зору його відношення до даної теми. Необхідний матеріал підкреслюється.

Визначення теми переказу на основі даного матеріалу. Це зворотній прийом роботи у порівнянні з попереднім. Пропонується (у запису на дошці) вже відібраний із знайомого тексту матеріал на одну із підтем (мікротем). Завдання учнів – визначити тему переказу.

Усний вибірковий переказ дозволяє проаналізувати з учнями переваги й недоліки створених текстів, навчає об'єднувати, синтезувати матеріал, зібраний у процесі роботи над текстом, використовувати свої мовленнєві засоби під час створення нового висловлення.

Доцільним у навчанні учнів вибіркового переказу є використання пам'ятки «Як працювати над вибірковим переказом»:

- 1.Прочитайте текст.
- 2.Визначте його тему і головну думку.
- 3.Обміркуйте тему. Запропоновану для вибіркового переказу.
- 4.Визначте головну думку переказу (вона може співпадати і не співпадати з головною думкою тексту).
- 5.Продумайте тип тексту – переказу (опис, розповідь, міркування).
- 6.Складіть план переказу.
- 7.Продумайте використання авторських мовленнєвих засобів.
- 8.Доберіть слова для зв'язку частин переказу.

Усі види переказів (детальний, стислий, вибірковий) можуть включати виконання додаткового творчого завдання. Найбільш поширеними завданнями виступають перекази зі зміною особи оповідача, від особи одного з персонажів, з творчими доповненнями, змінами тощо.

Важливо, щоб у практиці відповідне місце посіли перекази з додатковим завданням, в яких вихідний текст дещо змінюється, пре опрацьовується або доповнюється пов'язаним за змістом з вихідним, але самостійним текстом, що створює автор переказу. В результаті зміст переказу не співпадає зі змістом вихідного тексту. До таких переказів можна рекомендувати дві групи завдань:

- 1.Пропонується дати відповідь на запитання, висловити свою думку з приводу викладеного в тексті. В цьому випадку у вихідний текст власне не вноситься жодних змін – автор створює власний текст, як правило, після переказу.

2.Пропонується дати початок (зачин), кінцівку (висновки) до вихідного тексту або ввести в нього елементи опису, діалог, міркування з приводу запитання. Що розглядається в тексті тощо, або розповісти текст від іншої особи, іншого літературного героя. У цьому випадку переказ за змістом відрізняється за від вихідного тексту.

Слід звернути увагу на переказ з точки зору сприйняття вихідного тексту. Вони розрізняються:

- а) перекази прочитаного тексту, сприйнятого візуально;
- б) перекази сприйнятого на слух тексту;
- в) перекази тексту. Сприйнятого і на слух, і візуально.

Ці види переказів враховують необхідність розвитку різних здібностей учнів до сприйняття тексту, оскільки в житті ми зустрічаємось із необхідністю відтворювати зміст і прочитаного, і почутого, і побаченого.

Використання різноманітних видів переказу носить навчальний характер, що базується на засвоєнні та усвідомленні дітьми способів діяльності у створенні тексту на основі вихідного. Основними етапами цієї роботи є:

- 1)уточнення (вчителем) мовленнєвого завдання;
- 2)вступне слово про автора і твір, звідки взято текст для переказу (якщо це необхідно);
- 3)читання тексту вчителем;
- 4)визначення теми і основної думки вихідного тексту;
- 5)аналіз змісту тексту, його структури; складання плану; словникова робота; аналіз мовних особливостей тексту;
- 6)повторне читання тексту;
- 7)самостійний переказ (усний).

Отже, методика переказів має свої етапи і структуру. Усний переказ є першим кроком у його написанні. Усні перекази проводяться у 1 класі, у 2-4 класах як усні, так і письмові.

2.5 Види письмових переказів, рекомендації до їх написання

Види письмових переказів такі як і усних, проте мають свою специфіку. Значна увага звертається на попередження помилок та роботу над ними. Переказ є підготовчою ланкою до самостійного письма, написання творів виступів з різної тематики, відгуків тощо.

Переказ виробляє навички уважно слухати (чи уважно читати) текст, з тим, щоб зрозуміти й запам'ятати його зміст, а потім з належною повнотою й докладністю відтворити в усній чи письмовій формі.

Щоб навчити учнів переказувати тести, необхідно знати, які вимоги висуваються до учнівських письмових переказів. Насамперед прочитаний чи прослуханий текст не має бути завчений напам'ять. У переказі має звучати живе мовлення самого школяра. Водночас під час переказування тексту учень повинен використовувати лексику, виражальні засоби, синтаксичні

конструкції, запозичені з оригіналу. Дуже важко знайти межу між цими двома протилежними вимогами.

У переказі школярі повинні дотримуватися послідовності подій, викладених в авторському тексті, причинно-наслідкової залежності, відтворення основних фактів. Повнота передачі всього суттєвого – одна з найважливіших вимог до переказу тексту. Для того щоб ефективно формувати в учнів уміння переказувати прослуханий чи прочитаний текст, необхідно знати різновиди переказів та специфіку роботи над ними.

У початковій школі найчастіше практикують детальний переказ, у процесі якого учні усвідомлюють і запам'ятовують до найдрібніших деталей змісту, щоб передати його зі збереженням подробиць.

Тексти для переказу добираються з урахуванням вікових особливостей учнів. До уваги береться складність змісту, доступність лексики, граматичної будови і стилістики, здатність нести певну виховну мету, обсяг тексту.

Текст для переказу має бути доступним і цікавим дітям, не переобтяженим новими для них словами і зворотами, нескладним за композицією, містити незначну кількість дійових осіб (якщо текст сюжетний). Учні мають добре зрозуміти його зміст, мету, образи і мову. Необхідно враховувати також граматичні вміння учнів: у тексті не повинно бути малознайомих морфологічних форм ускладнених типів речень і т. ін.. Теми текстів для переказів повинні мати виховну й освітню цінність, розширювати пізнавальний досвід учнів, формувати їхній світогляд.

Цінність детального переказу як прийому розвитку зв'язного мовлення полягає в тому, що він збагачує і активізує словниковий запас школярів, формує вміння доречно використовувати виражальні засоби мови, виробляє правописні навички. Дослівне відтворення прослуханого чи прочитаного тексту сприяє також зосередженню уваги, розвитку пам'яті й мислення учнів.

Результативність формування в школярів умінь будувати детальний переказ тексту значною мірою залежить від уміння вчителя правильно спланувати роботу учнів.

Рекомендуємо орієнтовний план роботи над детальним переказом.

1. Попередня бесіда. Вона проводиться не завжди, але в більшості випадків необхідна, щоб з'ясувати знання учнів про те, про що йтиметься в тексті для переказу. Часом продемонструвати самі предмети, описані в тексті, чи їх зображення на малюнках. У процесі попередньої бесіди необхідно пояснити учням нові й не зрозумілі для них слова.

2. Читання вчителем тексту і його аналіз. Після читання відбувається аналіз змісту тексту. Це найвідповідальніший і найяскравіший етап у процесі підготовки до написання переказу. Під час цієї роботи учні повинні усвідомити головну думку та ідейний зміст твору, чітко уявити собі послідовність подій, причинно-наслідкові зв'язки. Якщо зміст тексту можна

пов'язати з особистим досвідом дітей, то це слід зробити. Тоді переказ буде яскравішим, емоційнішим.

Під час підготовки до переказу необхідно розглянути також будову прочитаного тексту. Діти визначають зачин твору, з'ясовують, про що йдеться в основній частині, виділяють кінцівку тексту.

3.Складання плану майбутнього переказу. Цей вид роботи належить до логічних вправ і здійснюється з метою повного і чіткого розуміння головної думки прослуханого твору, формування вміння послідовного переказу тексту, усвідомлення зв'язку між окремими частинами твору та з метою кращого запам'ятовування прослуханого.

Робота над складанням плану може проводитися по-різному. Простіший варіант. Коли учням пропонується текст, поділений на логічні частини, після його перечитування школярі виділяють головне в кожній частині, записують його одним реченням, одержуючи таким чином план переказу.

Поступово робота над планом ускладнюється. Учні читають текст мовчки. Самостійно визначають кількість частин у творі, виділяють їх межі і називають у кожній частині найголовніше. Складений у такий спосіб план записується на дошці.

Можливе таке зване зворотне планування. Учні пропонується складений і записаний на дошці план. Вони читають текст і ділять його на частини відповідно до плану. Можна записати план непослідовно. Тоді школярам доведеться поставити пункти плану в належній послідовності. Після таких видів підготовчої роботи учні зможуть приступати до самостійного складання плану. Слід зазначити, що план переказу може бути у формі як розповідних, так і питальних чи називних речень.

4. Аналіз мови, якою написаний текст. У процесі цієї роботи необхідно звернути увагу дітей на точність, виразність, забарвленість окремих слів і виразів. Обов'язково зосередити увагу учнів на яскравих словах, образах, які використовував автор. Корисно окремі найяскравіші слова і вирази записати в зошит чи на дошці, щоб учні могли використати їх у переказі.

5. Словниково-орфографічна робота, яка полягає не тільки в тлумаченні не зрозумілих школярам слів, а насамперед у збагаченні й активізації їхнього лексичного запасу. Доцільно спонукати учнів до спостереження за синонімічним багатством прослуханого тексту. Учні мають знаходити і записувати на дошці синонімічні ряди, використані автором, з'ясовувати, з якою метою він їх використав. Вони можуть доповнити синонімічні ряди, а вчитель має спрямувати їх на обов'язкове вживання слів-синонімів у власних переказах, щоб уникнути невинуватених повторів тих самих слів, для точнішого висловлення думки, передачі свого ставлення до того, про що вони писатимуть. Орфографічна робота попереджує помилки.

6.Усне складання фрагментів тексту за пунктами плану. Під час цієї роботи вчитель має заохочувати школярів не повторюватись, а створювати індивідуальні варіанти текстів.

7 Запис переказу. У зошиті учні записують переказ тексту спочатку колективно, у 3-4 класах і самостійно. Учитель має спонукати їх до вживання влучних слів, яскравих висловів.

Під час аналізу учнівських робіт педагог повинен обов'язково відзначити і зачитувати найкращі зразки.

Зима

Лиш розбудила синичка. Вона стукала дзьобом у вікно і голосно пискнула. Я підбіг до вікна, а там біло-біло. Це вночі завітала чарівниця – зима. Стало так гарно, урочисто, світло.

Зима. Річка покритася чудовою кригою. А ось і діти ідуть з ковзанами до річки. Іде лапятий сніг. До моєї годівнички зійшлися синички. Я їм взимку допоможу.

Вийду на подвір'я і порадію разом з усіма.

Стислий переказ передбачає також цілісне відтворення тексту, без подробиць і деталей, але зі збереженням найголовнішого. Тому важлива роль під час підготовчої роботи до побудови стислого переказу належить логічному аналізу змісту прослуханого тексту, відмежуванню головного від другорядного, виявлення тих елементів змісту, які можна опустити без порушення його змістової цілісності.

Під час підготовки до написання стислого переказу проводиться ретельна робота над планом і послідовністю викладу матеріалу, оскільки під час скорочення тексту можуть порушуватися логічні зв'язки, втрачатися основний зміст тексту, його ідея, спотворюватися тема.

Пропонуємо орієнтовний план підготовки до стислого переказу:

1. Читання тексту учнями (перший раз мовчки, другий – уголос або вчителем).
2. Бесіда за змістом (5-6 запитань). З'ясування головної думки і теми тексту. Робота над словами, виражальними засобами, окремими реченнями, орфографія слів. Передача змісту тексту.
3. Складання плану.
4. Стислий переказ фрагментів за пунктами плану (якщо в учнів недостатньо сформовані вміння писати стислий переказ, слід зробити усний стислий переказ усього тексту чи його частин за планом).
5. Самостійне створення тексту переказу та його запис.
6. Самоперевірка. Завершення роботи.
7. Перевірка тексту вчителем, аналіз помилок.

Слід зазначити, що стислий переказ, спонукаючи школярів до чіткого, стислого й точного висловлення думки, має певний недолік, який полягає в тому, що скорочення, безперечно, збіднює художній текст, позбавляє його емоційності. Іноді стислий переказ перетворюється на сухий перелік фактів. Тому доцільно писати стислі перекази науково-популярних (ділових) текстів. Водночас не рекомендується брати для цього виду роботи описи, особливо художні.

Вибірковий переказ вимагає відтворення тієї частини тексту, яка відповідає конкретному запитанню, певній мікротемі. Вибірковий переказ

може бути кількох видів: за запитанням чи завданням; переказ окремого епізоду; переказ за ілюстрацією. Наприклад такий текст.

Каштан

Каштан – одне із найпоширеніших деревина України. Стовбур у нього міцний, сильний. Широке крилате гілля підіймається до сонця. Але незвичайний каштан восени, коли вкривається жовтим кольором.

Одним із них ріс на центральній алеї міста. Задумливо дивився на машини, привітно усміхався перехожим, легенько кивав важкими гілками дітям... .

Вчитель може дати завдання: записати тільки опис каштана. Цей вид переказу може перейти у творчий. Завдання: зверніть увагу на другу частину тексту і продовжіть думку – чи обережно діти ставилися до каштана, який ріс на алеї? Методика написання вибіркового переказу.

Перед вибірконим переказом учні читають або прослуховують текст. Учитель ставить їм запитання чи завдання для вибіркового переказу. Можна запропонувати учням перечитати чи повторно прослухати ту частину тексту, яку їм доведеться переказувати. Важливим у підготовці до написання вибіркового переказу є складання його плану, словникова й орфографічна робота.

Творчими слід вважати такі перекази, у яких не тільки відтворюється текст, а й уносяться певні зміни, доповнення. Завдання для творчих переказів можуть бути дуже різноманітні: перестановка частин матеріалу, зміна особи оповідача, введення описів природи, дійових осіб, оцінка вчинків дійових осіб, придумування зачину або кінцівки.

Урок, присвячений формуванню вміння будувати творчі перекази, має таку орієнтовну структуру:

1. Читання тексту вчителем.
2. Бесіда за його змістом.
3. Визначення творчих завдань.
4. Складання плану творчого переказу.
5. Усний переказ за складеним планом.
6. Словникова робота.
7. Орфографічна підготовка.
8. Самостійне записування творчого переказу.
9. Перевірка виконаної роботи.
10. Робота над помилками.

Творчі перекази є перехідним етапом від переказу до твору. У переказах перетинаються два, на перший погляд, протилежні завдання: наслідування зразка і творчість. Чи варто прагнути до найбільшої подібності дитячого переказу до тексту, який школяр переказував, чи потрібно орієнтувати дітей на самостійну і творчу перебудову авторського тексту?

Очевидно, правильне розв'язання цієї проблеми – між зазначеними крайніми позиціями. Оскільки ні дослівний повтор зразка, ні зневажливе ставлення до нього не можуть привести до позитивних результатів.

Щоб учень міг висловлювати свої думки самостійно, необхідні відповідні умови. К. Ушинський зазначив, що діти найбільше вчать, наслідуючи, але помилкою було б думати, що з наслідування сама собою проростає самостійна діяльність. Наслідування дає багато матеріалу для самостійної діяльності, але якби не було самостійної діяльності, не залежної від наслідування, то не було б чого наслідувати. У II семестрі 4 класу можна пропонувати учням і контрольний переказ.

У шкільній практиці ще залишаються традиції, які знижують творчий рівень переказів. Щоб полегшити роботу, переказ часом пишеться колективно: для всього класу читається текст, проводиться бесіда, складається єдиний для всіх план. Це можна у 2 класі і у I семестрі 3 класу. Оскільки відповіді учнів на ті самі запитання практично бувають однакові, то й переказ виявляється однаковим у всіх.

Нерідко складений переказ записується на дошці, після чого списується учнями у зошит. Такий спосіб буває іноді виправданим у 2 класі, однак не можна перетворювати цей відступ від принципу самостійності на метод. У 3 класі здійснюється поступовий перехід від колективного складання плану переказу до самостійного. Доцільно уникати також попереднього переповідання змісту сильними учнями безпосередньо перед записом переказу у зошити, щоб уникнути одноманітності текстів. Колективне складання переказу допускається лише в тому разі, коли учні ознайомлюються з новим для них жанром, стилем, якоюсь новою особливістю тексту. У решті випадків складати й промовляти колективний переказ перед записом у зошити не варто. Кожний учень працює самостійно, а вчитель, за потреби, надає індивідуальну допомогу.

Пам'ятка до навчання учнів написанню переказів.

1. Виберіть текст для написання переказу, врахуйте соціокультурну лінію Державного стандарту.
2. Визначте для себе головну думку твору, щоб її передати під час читання. Підберіть питання до бесіди.
3. Прочитайте про себе текст, виокреміть слова для словниково-орфографічної роботи. Зверніть увагу на розділові знаки. Чи всі вони зрозумілі в межах програми учням.
4. Складіть план до тексту. Подумайте, які варіанти планів можуть скласти учні. У 3 класі план складається колективно у 4 класі – самостійно учнями.
5. Основну увагу зверніть на розповідь учнями змісту (побудову речень).
6. Підготуйте учнів до написання переказу.
7. Вивчіть критерії оцінювання переказів і підготуйтеся до роботи над помилками (орфографічними, пунктуаційними, слововживанні, змісту).

Отже, усні і письмові перекази вимагають спеціальної методики проведення.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навч.-метод. посіб. / Олександр Михайлович Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Вашуленко М. Вашуленко О. Буквар: Підручник для 1 класу / М.Вашуленко, О.Вашуленко, К.-, 2012.- 196с.
3. Вашуленко М., Васильківська Н. Методичні орієнтири щодо роботи за підручником : Українська мова, 3 клас / М.Вашуленко, Н.Васильківська // Початкова школа.- № 6.- 2014.- С.4-11.
4. Вашуленко М., Дубовик Г. Українська мова: підручник для 2 класу / М. Вашуленко, Г. Дубовик.- К.: Освіта. 2012.- 160 с.
5. Гиренко Т. Активізація мислення учнів початкових класів через застосування інноваційних освітніх технологій / Т.Гиренко // Початкова школа.- № 5.- 2014.- С.11-14.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа.- № 18.- Травень.- 2011.- С.8-30.
7. Джелей О., Коваленко О., Ємець А. Практична методика розвитку мовлення молодших школярів / О. Джелей, О.Коваленко, А.Ємець // К.: Шкільний світ, 2007.- 112с.
8. Захарійчук М.Д. Українська мова. Підручник для 2 класу / М.Д.Захарійчук.- Грамота, 2013.- 176с.
9. Захарійчук М.Д., Мовчун А.І. Особливості навчально-методичного комплексу до підручника Захарійчук М.Д., Мовчун А.І. «Українська мова» 3 клас / М.Д.Захарійчук, А.І.Мовчун // Початкова школа.- № 6.- 2014.- С.4-11.
10. Захарійчук М.Д., Мовчун А.І. Українська мова : текстоцентричний підхід у 3 класі / М.Д. Захарійчук, А.І. Мовчун // Учитель початкової школи.- № 5-6.- 2014.- С.3-6.
11. Зимувльдінова А., Філь Т. Діалог як форма усного мовлення учнів початкових класів / Зимувльдінова А., Філь Т. // Початкова школа.- № 3.- 2014.- С. 37-39.
12. Іщенко О. Лінгводидактичні основи сприйняття усного мовлення/ О. Іщенко // Початкова школа.- № 1.- 2012.- С.57-58.
13. Кравцова І.А. Методика розвитку зв'язного мовлення: словникова робота в початкових класах: навчально-методичний посібник /І.А. Кравцова, Л.Р. Шпачук. - Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. - 223с.
14. Коченгіна М. Навчання зв'язного мовлення / М. Коченгіна // Початкова освіта. Методичний порадник.– Випуск 3.– березень, 2016. – С. 3-6.
15. Лапшина І. Орфографічні навички набуваєм граючи / .Лапшина // Учитель початкової школи.– №12.– 2014.– С.12-15
16. Латковська О. Складання творів за ілюстраціями / О.Латковська // Початкова школа.– № 3.– 2015. – С.25-27.
17. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. / С. Д. Максименко. – [3-те вид., доп. і переробл.]. – К.: ЦУЛ, 2008 – 271 с.

18. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2010. – 364 с.
19. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за наук. ред. С. Дорошенка – К.: Вища школа –1992.– 396 с.
20. Мигаль Т. Совникові слова в ребусах / Т. Мигаль // Учитель початкової школи.– №4.– 2014.– С.23-24.
21. Навчальна програма для початкової загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К, 2012.- 391с.
22. Наумчук М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови / М. Наумчук, Л. Лушпинська. – Тернопіль : Астон, 2003. – 132 с.
23. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика : проб. підруч. для гімназій гуманіт. профілю / Марія Іванівна Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
24. Пономарьова К. Сучасний урок української мови: компетентісно орієнтовані цілі та структура // К. Пономарьова Початкова школа .– №1.– 2015.– С.21-26.
25. Савченко О. Формування у молодших школярів загально навчальних умінь і навичок / О.Савченко // Початкова школа.– № 10.– 2013.– С.6-11.
26. Синиця І. О. Психологія усного мовлення учнів 1–3 класів / І. О. Синиця. – К. : Рад. школа, 1974. – 140 с.
27. Соняк Н. Формування у молодших школярів навичок роботи з текстовою інформацією /Н. Соняк //Початкова школа. - 2007. - №7. - С.10-13.
28. Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загально мовленнєвих, комунікативних і текстотворчих умінь / Е.Сидор // Почтква школа.– 2001.– №6.– С.13-16.
29. Старагіна І., Чесокова О. Особливості мовленнєвого розвтку дитини в системі розвивального навчання / І.Старагіна, О.Чесокова//Початкова школа.– 2002.– № 3.– С.5-8.
30. Ткачук Г.Увиразнення мовлення учнів 3-го класу емоційно забарвленою лексикою /Г.Ткачук // Початкова школа.– 2011.– № 6.– С.9-13
31. Усенко Р. Урок розвитку мовлення у 2-му класі /Р.Усенко// Учитель початкової школи.– 2014.– №3.– С.5-9

План-конспект уроку розвитку зв'язного мовлення (2 клас)

Тема: Незабаром літо. Побудова розповіді за зразком і запитаннями

Мета: вчити школярів складати розповідь за зразком і запитаннями, розвивати образне мовлення учнів, збагачувати словниковий запас; виховувати любов до природи рідного краю, спостережливість.

Обладнання: ілюстрації-пейзажі літньої природи, лікарських рослин, стенд «Календар народних свят».

Хід уроку

1. Організація класу

Психологічний настрій учнів до уроку.

2. Актуалізація опорних знань

– Учні, які пори року ви знаєте? Назвіть їх у послідовності, в якій вони змінюються.

2.1. Відгадування загадки

Розквітають в луках квіти,

Зеленіють в лісі віти.

Все зелене молоде...

За весною що іде? /Літо/

3. Оголошення теми і завдань уроку

4. Систематизація знань, умінь і навичок

4.1. Ознайомлення з планом уроку

1. Зміни в живій і неживій природі влітку.

2. Робота в групах «Чому так говорять»

3. Гра «Заочна подорож до літа».

4. Календар народних свят.

5. Побудова розповіді «Незабаром літо».

6. Правила поведінки в природі.

4.2. Розповідь з елементами бесіди про причини змін у живій та неживій природі.

Зміни, що відбуваються у природі, залежать від того, скільки світла і тепла посилає Сонце на Землю. А кількість тепла і світла залежить від того, як високо піднімається Сонце на небі.

4.3. Робота в парах. Пояснення змісту прислів'їв.

Червень – рум'янець року.

Червень складає сіно в копиці.

Як настав цей літній місяць, -

Все росте у нас навколо,

Ягідки почервоніли,

Спіє в полі щедрий колос. /Червень/

(С. Жупанин)

4.3.1. Перший місяць літа має назву червень за щедрість на червоні барви. А ще його називають місяцем тиші. На початку червня чимало дрібних пернатих годують безпорадних пташенят. Підрастають малята у багатьох

звірів. Прийшовши у ліс, на луки, озера, ми повинні пам'ятати про птахів і звірів.

4.3.2. Липень – вершина літа.

Липень молодий бджілок радує.

А місяць липень гарячим літом

Обсипле липи пахучим цвітом

4.3.3. Серпень – жнивець

Серпень чудовий булки дарує.

4.3.4. Бесіда

- Яку роботу виконують люди на городах, полях влітку?

- За допомогою яких машин збирають урожай?

4.4. Гра «Заочна подорож до літа»

- Назвіть, які ви знаєте лікарські рослини?

- З яких кольорів складається веселка?

- Яких комах бачите влітку?

- Які ягоди дарує нам літо?

- На який місяць літа припадає найдовший день року?

- З якого дерева на початку літа летить пух?

- За назвою якого дерева названо місяць літа? Це дерево цвіте найпізніше.

- Які польові квіти, що цвітуть влітку, ви знаєте?

4.5. Побудова розповіді за питаннями

- Яка пора року приходить після весни?

- Назвіть літні місяці?

- Що літо несе людям? (тепло, врожаї, щастя, відпочинок, канікули, зустріч з природою...)

- Які квіти розпускаються і цвітуть в цей час?

- Які овочі і фрукти дозрівають влітку?

- Чим вам подобається літо?

4.6. Правила поведінки в природі. Складання усного твору.

Бережи природу – вона твій лікар.

Збирати лікарські рослини можна в тих місцях, де їх багато. Частину рослин треба обов'язково залишати. У лісі намагайтесь ходити по стежках, щоб не знищувати, витоптуючи, трав'янисті рослини. Не залишайте на лісових галявинах, на березі річки, озера сміття. Розчищайте джерела.

4.6.7 Написання розповіді (колективно)

5. Підсумок уроку

Вмійте природу любити

Вам у походи ходити

І мандрувать, любі діти,

Вмійте ж природу любити,

Кожній стеблині радіти.

В полі, у лісі, над яром –

Квіти, дерева, і трави...

Цвіту не вирви задаром,
Гілки не втни для забави.
5. Домашнє завдання

ДОДАТОК Б

План-конспект уроку розвитку зв'язного мовлення (3 клас)

Тема. Твір за уявою «Уже прилинула весна»

Мета: вчити учнів будувати тексти-розповіді, формувати вміння викладати свої думки в логічній послідовності, правильно будувати речення, користуватися опорними словами; збагачувати мовлення дітей образними висловами; розвивати творчі здібності, спостережливість; виховувати любов до природи, вміння відчувати красу рідного слова.

Обладнання: ілюстрації на тему «Весна прийшла», аудіозапис твору П. І. Чайковського «Пори року», голосів пташок, дитячі малюнки про весну, таблиці.

Хід уроку

1. Організація класу

2. Актуалізація опорних знань

2.1. Зачитування повідомлення.

- Діти, прилетіла пташечка і принесла нам повідомлення. Але воно зашифроване. Допоможіть його прочитати.

1 4 2 7 3 9 5 11 6 8 10 2 5 1 3 7 4 6 2 4 1 5 3

з т у ч с й реіата в чр у і не н ву с

(Зустрічайте чарівну весну)

2.2. Загадки

Привітанням журавля

Я пробуджую поля,

Небеса і ручаї

Та завітчую гаї

І усякий мене зна...

Відгадали? Я...(Весна)

Ще вітер зимовий з дощем загуде,

Ще сніг острівками

Блищить де-не-де.

Береза сережки свої розпускає.

Чи ви здогадалися,

Коли це буває?(у березні)

Вже пташки повернулися

В наш край,

Про весну співає

Поле й гаї.

Ніжаться на сонці

Трави, квіти,

Вже настав ласкавий місяць... (квітень)

А в тім місяці підряд

Маємо багато свят.

Зеленіють буйно трави,

То іде веселий ...(травень)

3. Оголошення теми і завдань уроку

У нас сьогодні дуже цікава робота. На уроці ми будемо говорити про весну. Ви дізнаєтесь про неї багато цікавого і чарівного, а також напишете твір. Будете творити, працювати творчо, висловлювати свої думки правильно, красиво, самостійно. Словами передавати почуття, мрії, надії, захоплення, стан вашої душі. А весна пробуджує світ від сну, вносить у природу красу, чарівність.

4. Робота з мовним матеріалом

4.1. Гра «Продовжити речення»

Як приходять весна

Піднялось вище... (сонечко).

Весело задзвеніли... (весняні струмочки).

Розтанув... (сніг).

На лісових галявинах з'явилися... (білі підсніжники).

Прокинулися від зимового сну... (комахи, вужі, ведмеді, їжаки).

Прилетіли з теплих країв... (птахи).

Яка чудова пора! Це... (весна).

- Про що свідчать слова, якими ви доповнювали речення?(Що прийшла весна)

4.2. Вступне слово вчителя

Весна... Скільки в цьому слові криється чудес! Це чисте й безхмарне небо з таким добрим і теплим сонцем; і перші ніжні неспіліві первоцвіти; прохолодне свіже повітря, напоєне духмяними пахощами вовчого лика чи верболозу; і дзвінка весела пісенька чепурухи-синиці; і так довго очікуваний приліт наших улюбленців — ластівок, жайворонків, соловейків; дзвінкоголосий дзюркіт повноводних струмків. Ну, яка пора року може зрівнятись з весною?

Прийшла весна. В природі відбувається багато змін. Теплі промені сонця розтопили сніги, з'явилися перші весняні струмочки. Вони ще маленькі, але впевнено прокладають собі дорогу серед снігу. А скільки звуків чути навколо: веселий спів пташок, дзюрчання перших струмочків, пісенька весняного вітру! Весна пробуджує світ від сну, вносить у природу красу, чарівність.

4.3. Гра «Так чи ні»

- Чи піднімається весною сонце все вище і вище над горизонтом?(Так)

- Кажуть, що шпаки прилітають першими з вирію?(Ні, граки)

- Чи правда, що березень — перший місяць весни?(Так)

- Чи правда, що день навесні стає коротшим?(Ні, довшим)

- Чи правильно те, що весною дні стають тепліші?(Так)

- Першими навесні розцвітають проліски.(Ні, підсніжники)

4.4. Загадки

(Вчитель вивішує ілюстрації птахів і квітів.)

Я найперша зацвітаю

Синім цвітом серед гаю.

Відгадайте, що за квітка,
 Бо мене не стане влітку.(Пролісок)
 Тільки вчора теплий вітер
 Вість приніс нам від весни,
 А сьогодні дивні квіти
 Кризь замети проросли.(Підсніжники)
 Вона цвіте в травневі дні
 Між великим листом.
 Виснуть квіточки дрібні
 Запашинам намистом.(Конвалія)
 Маю п'ять пелюсток
 І напівкруглий зелений листок,
 А серединка у мене жовтенька,
 Личко не кругле,
 А трохи довгеньке,
 Квітка я ніжна,
 Низенька, дрібна,
 А як запахну –
 Приходить весна.(Фіалка)
 Стала на поляні
 В жовтім сарафані.
 Підросте – всміхнеться,
 Для вітрів вбереться
 В платячко біленьке,
 Пишне та легеньке.
 Хто вона? (Мати-й-мачуха)
 - Подивіться, яке диво перед вами – весняні квіти!
 Любов і ніжність струменіє.
 Чарівність, неповторне диво.
 І кожна квітка серце гріє,
 Щоб на землі жилось щасливо.
 - Які дієслова можуть розказати про ті дії, що характерні для весняних квітів?
 (Пробиваються, виставляють, зацвіли, усміхаються, заглядають, чарують, дивляться.)
 - Хто цілує їхні личка? (Промінці сонця.)
 - Кому вони усміхаються? (Нам з вами.)
 - Як треба ставитися до весняних квітів? (Милуватись, але не рвати.)
 - Діти, що за звуки ми чуємо? (Звучить аудіозапис голосів пташок.)
 Довгі ноги, довгий ніс.
 Прилетів – обід приніс:
 Смачних жабеняток для своїх маляток.(Журавель)
 Швидко скрізь цей птах літає,
 Безліч мушок поїдає,

За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує. (Ластівка)
В мене є великий хист,
Я співаю, як артист.
Спів мій радісний усюди
Дуже люблять слухать люди. (Соловей)
Хто гнізда свого не має,
Яйця іншим підкидає,
Та у лісі, в холодку,
Все кує: "Ку-ку! Ку-ку!" (Зозуля)

5. Словникова робота

- Якою ви уявляєте весну?

- Щоб написати твір про весну, треба підібрати такі слова, які допоможуть нам розповісти про цю чарівну пору року. Погляньте у віконечко, подумайте і назвіть такі слова.

Добір прикметників:

Сонце (Яке?) веселе, усміхнене, яскраве, щире, привітне, тепле, оранжеве.

Небо (Яке?) високе, синє, блакитне, голубе, безмежне, чисте, дивовижне, ясне, бездонне, безхмарне, прозоре.

Хмарки (Які?) білі, легкі, химерні, пухнасті.

День (Який?) довший, світлий, сонячний, теплий.

Струмочки (Які?) веселі, дзвінкі, жваві.

Квіти (Які?) ніжні, тендітні, несміливі, жовті, білі.

Трава (Яка?) росяна, зелена, ніжна, гостренька, духмяна.

Птахи (Які?) перелітні, співучі.

Добір дієслів:

Сонце-викотилось, піднялося, зійшло, сховалося, пригріло.

Хмарки-з'явились, впливли, розбіглись.

Струмочки-побігли, задзюрчали, заспівали, зашуміли, забулькотіли, задзвеніли, зажебоніли, заклекотали.

Квіти-проглянули, зацвіли, вигулькнули, засміялись, розквітли, потягнули свої голівки до сонечка, наповнюють пахощами повітря.

Трава- вистромилась, потяглась, проклонулась, зазеленіла.

Птахи-повернулись, прилетіли, заспівали.

Дерева -прокинулись, почали зеленіти.

Земля-прокинулася від зимового сну, полегшено зітхнула, умилася весняною водою.

Фізкультхвилинка

Руки вгору! Погойдали —

Це дерева в лісі.

Опустили і стріпнули —

Збив росичку вітер.

Руки в сторони, змахнули —

Летимо, мов птахи.
Приземлились, відпочили —
Руки-крила склали.

6. Складання твору за етапами

6.1. Повторення вивченого про текст

- Послухайте два уривки і визначте, який з них є текстом. Доведіть чому?

1. Тепло пригріває весняне сонечко. Починає танути сніг. Із землі вибивається зелена травичка. Викидають свої стрілочки ніжні весняні квіточки.

2. Прийшла весна. Сестра купила цікаву книжку. Синиця була заклопотаною. Роса впала на траву.

6.2. Оповідання письменника

- Послухайте, як описує весну письменник І. Соколов - Микитов.

Весна в лісі

Радісна, гомінка і пахуча весна.

Дзвінко співають птахи. Теплий вітер пробігає у верхів'ї. З'явилися паростки молодої трави. Голубими та білими пролісками вкрилися галявини. Забігали по купинках мурашки. Вилетіли із зимового притулку перші джмелі.

Ліс одягається в зелене вбрання. Скоро зацвіте на узліссі черемха. Зашебечуть дзвінкоголосі солов'ї. Прилетять і закують зозулі.

Гарна, радісна, весела весна в лісі!

6.3. Усне складання твору дітьми за планом

1. Яка пора року настала?

2. Які зміни відбулися в природі?

3. Твоє ставлення до цієї пори року.

7. Зразки творів

1. Настала весна

Розтанув останній сніжок і земля полегшено зітхнула. Сонячні промінці зігріли землю. Розквітають перші весняні квіти: підсніжники, проліски, первоцвіти. Ще лежить сніг, а вони тягнуть свої голівки до сонечка, ніби дякують йому за тепло і світло. Які вони гарні! Пахощі квітів наповнили ліс. І від цього голосніше залунали дзвінкі пташині співи.

Яка чудова пора року!

2. Прийшла чарівна весна. Все в природі ожило, заспівало.

Вже сильніше пригріває ласкаве сонечко. Потягнули свої голівки до нього ніжні весняні квіти. Проклонулась із землі зелена стрілка молодої трави. Задзюрчали попід деревами весняні струмочки. Теплий вітерець пробіг у верхів'ї. На деревах набубнявіли бруньки. В повітрі стоїть п'яний аромат весни. А з далеких країв повертаються додому перелітні птахи.

Яка ж прекрасна наша земля весною!

3. До нас завітала чудова весна.

Небо чисте, безхмарне. Сонячне проміння залило землю теплом і світлом. Швидко тоне сніг. З горбків збігають дзвінкі струмочки. Дерев

прокинулись від зимового сну. З'явилися перші тендітні квіти. Зігріта земля одягає свій весняний наряд. Незабаром прилетять перші перелітні пташки.

Мені так подобається весна!

8. Написання учнями твору

9. Перевірка написаного

Зачитування дитячих творів.

10. Підсумок уроку

– Чий твір вам найбільше сподобався? Чому?

– Який настрій у вас від цього уроку?

Навчально-методичне видання

Розвиток зв'язного мовлення на уроках рідної мови в початковій
школі
(методичні рекомендації)

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі МДУ

89600 м. Мукачево

Вул. Ужгородська, 26

Тел. 2-11-09

*Свідоцтво про внесення суб`єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців, виготовлювачів і
розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 4916 від
16.06.2015 р.*